

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
AVALIKU ÕIGUSE INSTITUUT

Kristi Laane

KARISTUSJÄRGSE KINNIPIDAMISE ALTERNATIIVID
Magistritöö

Juhendaja: professor Jüri Saar

Tallinn 2013

SISUKORD

SISUKORD	2
SISSEJUHATUS	3
1. Ülevaade karistuse olemusest ja eesmärkidest	7
2. Karistusjärgne kinnipidamine.....	9
2.1 Karistusjärgse kinnipidamise mõiste, olemus, eesmärk	10
2.2 Karistusjärgsele kinnipidamisele allutatud isikute sihtgrupp	12
2.3 Karistusjärgse kinnipidamise instituut Saksamaal ja Eestis	14
2.3.1 Saksamaa	14
2.3.2 Eesti	17
3. Alternatiivid.....	23
3.1 Võimalikud lahendused kalduvkurjategijate ohjamiseks	23
3.2 Sotsiaaltoetused vanglas	30
3.3 Sotsiaalsed rehabilitatsiooni programmid.....	32
3.4 Kurjategijate rehabilitatsiooniprogrammid Eestis	35
3.4.1 Viha juhtimise programm.....	37
3.4.2 Agressiivsuse asendamise treening	39
3.4.3 Seksuaalkurjategijate sotsiaalprogrammid	41
3.4.3.1 Seksuaalkurjategijate rehabilitatsiooni programm „STEP“	42
3.4.3.2 Seksuaalkurjategijate rehabilitatsiooniprogramm Uus Suund	44
3.5 Karistusjärgne käitumiskontroll.....	46
3.6 Elektrooniline järelvalve.....	49
3.7 Seksuaalkurjategijate kompleksravi.....	51
KOKKUVÕTE.....	56
Alternatives for preventive detention	61
KASUTATUD MATERJALIDE LOETELU	65

SISSEJUHATUS

Vajadus isoleerida ühiskonnast kõrge ohtlikkusega isikud ei ole karistusõiguses ja kriminoloogias uus teema. Juba XIX sajandi lõpu sotsiaalsele kaitsele orienteeritud karistusõigus juhtis tähelepanu süüdivatele isikutele, kelle ohtlikkus jääb pärast karistuse ärakandmist püsima.¹ Ka tänapäeva kriminaalpoliitilises olukorras tuleb tõdeda mõningate isikute olemasolu, kes on end ühiskonna normisüsteemist välja lülitanud. Kui isik on aga end asetanud kodanikuühiskonna normistikust väljapoole, siis riik on kohustatud tarvitusele võtma meetmed ühiskonna kaitseks.²

Antud eesmärki aitab riigil saavutada karistusõigus, mille ülesanne demokraatlikus õigusriigis ongi ühiskonna kui inimeste sotsiaalse kooselu kaitse, rakendades seadusandja poolt ettenähtud sanktsioone, makstes nende kohaldamisega kätte tehtud ülekohtu eest ning uut ülekohtu ära hoides.³

Karistusõiguses on vähemalt sellest ajast saati, kui see õigusharu hakkas enda õigustatuse järgi küsima, eksisteerinud kaks suurt konkureerivat lähenemist riigi karistusvolituse aluse kohta: süükaristusõigus ja sotsiaalsele kaitsele orienteeritud karistusõigus (ohukaristusõigus).⁴ Võrreldes meil aastakümneid kehtinud nõukogude karistusõiguse mudeliga, tehti Eesti karistusõiguse reformiga selge pööre süükaristusõiguse poole. Uus karistusseadustik oli kantud ideest, et karistamise alus on isiku süü ning kogu karistuspoliitika oli üles ehitatud süü põhimõttel.

Tänapäeval ei eksisteeri puhtaid mudeleid – vähemal või suuremal määral on kõik karistusõigussüsteemid segasüsteemid, mis sisaldavad nii sotsiaalse kaitse elemente kui ka süükaristusõiguse elemente.⁵

Üldjoontes on olemas kõikide riikide õigussüsteemis regulatsioon kaitsmaks ühiskonda nii nimetatud ohtlike korduvkurjategijate eest. Erinevus on lihtsalt selles, millist karistusõiguse süsteemi riigid järgivad, kas monistlikku või dualistlikku.

¹ J.Sootak. Sanktsiooniõigus. Karistusõiguslikud sanktsioonid ja nende kohaldamine. Tallinn: Juura 2007, lk 179-181.

² J. Sootak. Mida teha, kui isiku ohtlikkus on süüst suurem? Saksamaa kogemus mittekaristuslike mõjutusvahendite osas. Juridica VIII/2006, lk 527.

³ J. Sootak. Karistusõiguse alused. Tallinn: Juura 2003, lk 18-19.

⁴ A. Parmas. Karistuspoliitika tulevikuväljavaated. Arvutivõrgus: <http://www.iuridicum.ee/public/files/32teesid/32Parmas.pdf> (10.03.2013)

⁵ Ibid

Monistliku lähenemise korral ühendatakse isikule mõistetavas karistuses nii isiku süü kui ka ohtlikkus. Antud süsteemi kasutatavate riikide karistusseadustikes on üldiselt säte, mis võimaldab korduvkurjategijatele, kes oma kuritegeliku kalduvuse tõttu suure tõenäosusega ka tulevikus õigushüvesid raskelt kahjustavad, määrata karmima karistuse. Dualistliku süsteemi puhul eristatakse karistust ja preventiivset mõjutusvahendit, mille eesmärk on uute raskete kuritegude ärahoidmine.⁶

Võib öelda, et karistusjärgne kinnipidamine tuleneb dualistlikust süsteemist ning kujutab endast ohtliku kalduvuskurjategija kinnipidamist ühiskonna turvalisuse tagamiseks pärast karistuse ärakandmist. Ehk karistusjärgne kinnipidamine on meede, mida kohaldatakse juhul, kui esineb oht, et süüdimõistetu paneb pärast karistuse ärakandmist vabanedes toime uusi raskeid kuritegusid, mida ei ole võimalik muul viisil ära hoida. Antud meede hõlmab isiku ohtlikkust ja tema isoleerimisest tähtaega nimetamata.

Ka Eesti karistusõiguses on kasutusel segasüsteem. Selles rakendada püütud karistusõiguslike õigusjärelmite dualism on aga kohtupraktikas korduvalt problemaatiliseks osutunud.⁷

Karistusseadustiku muudatused uue sanktsiooni – karistusjärgne kinnipidamine osas jõustusid juulis 2009, kuid nende edasise kohaldamise praktika välistas Riigikohtu üldkogu 21. juuni 2011. aasta otsus, millega Harju Maakohtu taotlusel tunnistati Karistusseadustiku § 87² lg 2 põhiseaduse vastaseks ja kehtetuks.

Riigikohtu üldkogu asus seisukohale, et Eesti Põhiseaduse §-s 20 toodud ammendav loetelu vabadusevõtmise alustest ei võimalda karistusjärgse kinnipidamise taolise sanktsiooni kehtestamist Eesti õigusruumis.

Riigikohtu lahend puudutas vaid ühte karistusseadustikus ette nähtud karistusjärgse kinnipidamise alaliiki, oli lahendi põhjendustest ühemõtteliselt järeldatav, et selle resolutsioonis toodud otsustus laieneb sisuliselt ka selle sanktsiooni kõigile teistele vormidele. Seda silmas pidades on Justiitsministeerium tänaseks välja töötanud nii öelda karistusjärgse

⁶ A. Parmas, R. Kiris. Karistusjärgne kinnipidamine põhiseaduse vastane, mis saab edasi? Riigikogu Toimetised, 24, 2011. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=16011&op=archive2> (06.03.2013)

⁷ A. Parmas (viide 4).

kinnipidamise tagasikutsumise eelnõu, millega asjassepuutuvad sätted nii karistusseadustikus kui muudes seadustes kehtetuks tunnistatakse.⁸

Selge on see, et tänase seisuga on meie õiguskorras välistatud muud isikuvabadust võtvad sanktsioonid kui kohtuotsusega vangistus ning Eesti on Riigikohtu üldkogu otsuse järel taas olukorras, kus tuleb otsida vastust küsimusele, mida hakata peale ohtlike kalduvuskurjategijatega.⁹

Käesoleva magistritööga ei soovi autor sugugi eitada vajadust kaitsta ühiskonda ohtlike kurjategijate eest, vaid leida karistusjärgse kinnipidamise meetmele alternatiive juba olemasolevaid võimalusi ja mõjutusvahendeid arvestades ning isiku põhiõigusi vähem riivates.

Magistritöö hüpoteesiks on kas võimalikud alternatiivsed meetmed täidavad karistusjärgse kinnipidamise eesmärgi.

Magistritöö koosneb kolmest peatükist. Esimene peatükk kirjeldab karistuse olemust ja selle arengulugu. Teine peatükk toob välja karistusjärgse kinnipidamise sisu, selle instituudi eesmärgi ning sihtgrupi, kellele antud meede suunatud oli. Lisaks järgneb ülevaade olukorrast Eestis ning karistusjärgse kinnipidamise instituudi saatuses Saksamaal, kuna just viimati nimetatud riigist toodi meie karistusõigussüsteemi sisse karistusjärgne kinnipidamine. Viimane peatükk proovib leida ohtlike kalduvuskurjategijatega seotud probleemide alternatiive olemasolevaid võimalusi arvesse võttes ning suunab pilgu ka tulevikku.

Karistusjärgse kinnipidamise alternatiivid on rehabilitatsiooni programmid juba vangistuse ajal, millest käesolev töö toob välja kõige olulisemad ning mille sihtgrupiks on vägivaldsed ja ohtlikud kurjategijad. Nendeks on „Viha juhtimine“, „Agressiivsuse asendamise treening“ ja seksuaalkurjategijate rehabilitatsiooni programmid „STEP“ ning „Uus Suund“. Lisaks on karistusjärgse kinnipidamise alternatiividena käsitletud karistusjärgset käitumiskontrolli, elektroonilist järelvalvet ning seksuaalkurjategijate kompleksravi, mis on alles seaduse eelnõu tasemel.

⁸ P. Pikamäe. Riigikohtu kolleegiumite ettekanded seaduste ühetaolisest kohaldamisest. Arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/1425/Lisa_nr_10_P_Pikamae.pdf (06.03.2013).

⁹ A. Parmas (viide 4).

Magistritöö kirjutamisel on töö autor kasutanud viimasel kümnendil nii Eestis kui välismaal ilmunud karistusõigust puudutavaid artikleid ja erialakirjandust. Samuti Saksamaa Liidu Konstitutsioonikohtu lahendeid ja Euroopa Inimõiguste kohtu praktikat, kuna Eesti kopeeris just Saksamaalt karistusjärgse kinnipidamise regulatsiooni. Lisaks on töös kasutatud Eesti vanglasüsteemis kasutuses olevaid erinevate rehabilitatsiooni programmide manuaale, millele kasutusluba taotleti Justiitsministeeriumist. Allikate loetelust ei jää ka välja antud teemal kirjutatud „Juridica“ artiklid ning muud arvutivõrgus kättesaadavad asjakohased sõnavõttud. Töö kirjutamisel on autor kasutanud analüüsivat ja võrdlevat meetodit.

Käesolevaga soovib töö autor avaldada tänu magistritöö juhendajale professor Jüri Saarele heade nõuannete ning suuniste eest. Lisaks siiras tänu Justiitsministeeriumi Taasühiskonnastamise talituse nõunik Velli Ehasalule, kes oli abiks vanglasüsteemis kasutatavate rehabilitatsiooni programmide osas.

1. Ülevaade karistuse olemusest ja eesmärkidest

Kriminaalõiguse aluseks on kaks põhikategooriat – kuritegu ja karistus. Neist esimene on küll primaarne, kuid ainult kasuaalses mõttes ehk kuritegu on alati enne kui karistus ning on sellega põhjuslikus seoses. Nimelt väidetakse, et just karistus on kriminaalõiguse algmõiste ning kriminaalkaristus kirjeldab rahva kultuuritaset ning ühiskonna tugevust ja püsivust kõige enam.¹⁰

Tuleb vahet teha kahel kriminaal- ehk karistusõiguse komponendil – ius poenale ja ius puniendi. Ius poenale annab karistusõiguse mõiste karistusnorme sisaldava õigusharuna (lad poena – karistus) ja ius puniendi on karistamisõigus (lad punitio – karistamine). Karistusõiguse eripärast ei ole aga tegemist lihtsalt normistikuga, vaid selliste normidega, mis kehtestavad teo karistatavuse ja karistused õigus kuulub riigile (definitiivvõim). Riigi karistusvõimu põhistus võib aga olla väga erinev. Nimetatud erinevusi karistusvõimu põhjendamisel nimetatakse karistusteooriateks.¹¹

Karistusteooriate loomise alguse võib viia tagasi Senecani, kes omakorda on osundanud Platoni poolt vahendatud tsitaadile Protagoraselt¹²: „nemo prudens punit, quia peccatum est, sed ne peccatur“¹³ Kriminaalpoliitilises plaanis on juba sadakond aastat sanktsioonisüsteemi põhiprobleem seisnenud selles, kas karistusega peab süüdlasele tasuma selle eest, mida ta on korda saatnud (kättemaks) või peab karistatav riigivõim vaatama ettepoole ja püüdma edaspidi samasuguseid rikkumisi ära hoida (ennetamine).¹⁴

Klassikalised karistusteooriad kriminaalõiguses on absoluutne ja relatiivne karistusteooria. Absoluutsete teooriate järgi on karistus asi iseeneses, karistuse õiguslik ja eetiline alus ei vaja põhjendamist ega karistamisvolitus õigustamist. Karistada tuleb sellepärast, et kuritegu on toimepandud, karistus on vaba mistahes eesmärgist. Ehk absoluutse karistusteooria järgi on karistuse eesmärk õiglase tasumine, kuriteoga kahjustatud õigluse taastamine. Läbi on põimunud kättemaksu ja lunastusidee. Relatiivsed karistusteooriad lähtuvad ühiskonna huvidest ja vajadustest. Antud teooria järgi ei saa karistus olla eesmärk iseeneses, vaid ta peab püüdma karistatavaid tegusid edaspidi ära hoida. Relatiivsete teooriate maailmavaateline alus

¹⁰ J. Sootak. Kuri Karjas: Kuritegevusehirm, sotsiaalkontroll ja kommunitarism. Kas kriminaalõiguse suund suuremale ühiskondlikkusele? Tartu: Ilmamaa 2008, lk 225.

¹¹ J. Sootak (viide 1), lk-d 25-26.

¹² J. Sootak. Kriminaalpoliitika. Tallinn: Juura 1997, lk-d 60-61.

¹³ „Ükski tark inimene ei karista sellepärast, et on patustatud, vaid et enam ei patustataks“.

¹⁴ J. Sootak (viide 1), lk 72.

tuleneb valgustusideedest ning positivistlikust maailmapildist, mille järgi inimese käitumine on determineeritud ja empiiriliselt seletatav, inimene ise aga kasvatatav ja mõjutatav.¹⁵

Kuna erinevad karistusteooriad annavad karistusele erineva mõtte ja on suuresti vastuolulised, siis on kujunenud välja ka vastuolusid ületada püüdvad ühendteooriad. Ühendteooria püüab arvestada karistuse mõistmisel küll süüteo raskust ja tegija süü suurust, kuid samal ajal peab silmas ka õiguskorra kaitsmise huvisid ning lähtub eesmärgist aidata õigusrikkujal üle saada sotsialiseerimise raskustest.¹⁶

Kuritegusid ärahoidva karistuse idee ulatub antiikaega. Antud põhimõttest lähtusid ka loomuõiguslased ja valgustusfilosoofid¹⁷ ning nende seas ka Anselm Feuerbach, kes töötas välja üldpreventiivse teooria, mis toimub psühholoogilise surve abil.

A. Feuerbachi üldpreventiivses teoorias on kesksel kohal kriminaalseaduses sisalduv karistusähvardus, mis mõjutab potentsiaalset kurjategijat ning hirmutab ta kuriteo toimepanemisest eemale. Teine karistuse funktsioon on eripreventsioon, mille eesmärk on konkreetse õigusvastase teo toimepanija mõjutamine nii, et hoida teda toime panemast uusi õigusvastaseid tegusid.¹⁸

19. sajandil kujunes välja veendumus klassikalisest karistusõigusest, mille järgi süülise teo toimepanemise eest karistati teosüü suurusele vastava karistusega. Selle kõrvale tekkis sotsiaalsele kaitsele suunatud karistusõigus, kus vastutuse aluseks sai isiku ühiskonnaohtlikkus.¹⁹

Positivistlike ideede esiletõus kriminaalõiguses oli väga jõuline ning radikaalne, nii et seda on hakatud nimetama positivistlikuks mässuks. Seoses sellega tekkisid kriminaalõigussüsteemi uued dimensioonid. Kriminaalõiguses kujunes välja kaks koolkonda ning senise klassikalise kriminaalõiguse kõrvale tekkis kriminaalõiguse sotsioloogiline koolkond, mille ühe variandina moodustus ka sotsiaalne kaitse kriminaalõigus.²⁰

¹⁵ J. Sootak (viide 12), lk-d 61-64.

¹⁶ J. Sootak (viide 1), lk 31.

¹⁷ H. Grotius, S. Pufendorf, C. Montesquieu jt.

¹⁸ J. Sootak (viide 12), lk-d 64-67.

¹⁹ J. Sootak. Veritasust kriminaalteraapieni: käsitlusi kriminaalõiguse ajaloost. Tallinn: Juura 1998, lk 197.

²⁰ J. Sootak (12), lk 130.

Sotsiaalse kaitse kriminaalõiguses asendati tasumiskaristus kui kättemaks kasvatuskaristusega. Väga tõsiselt arutleti karistamise eesmärkide üle. Kurjategijaid hakati laias laastus jagama kaheks – paranemisvõimelised ja parandamatud.

F. Liszt lähtus ideest, et riigi ülesanne on kuritegevuse vältimine. Kõige paremini saab kuritegusid vältida üksikkurjategija mõjutamisega. Kui kurjategija mõjutamisega tahetakse kuritegevust vältida, siis eeldab see kahte asja. Esiteks on vaja teada, mis põhjusel isik kuriteo toime pani ja teiseks on vaja teada, missugused riiklikud sunnivahendid on sobilikud tulevaste kuritegude vältimiseks. Lisaks tuleb kurjategijaid kohelda diferentseeritult – on olemas juhukurjategijad, kelle viis kuriteole ainulaadne olukord, on olemas retsidivistid, kes kalduvad pidevalt kuritegusid toime panema ning omakorda tuleb retsidivistide seas eristada parandatavaid ja parandamatuid. Juhukurjategijale piisab ühekordsest lühikesest ja mõjusast karistusest, mis meenutaks talle tema kohustusi (õpetlik karistus). Parandatava retsidivisti puhul on vaja pikaajalist kasvatuslikku mõjutamist. Parandamatut retsidivisti on aga lootusetu parandada püüda ja kõne alla tuleb ainult ühiskonna kaitsmine tema eest.²¹

Seega F. Liszti idee järgi tuleb paranemisvõimelisi ja parandamist vajavaid süüdimõistetuid kasvatada, parandamist mittevajavaid juhusekurjategijaid hirmutada ning kindlustada ühiskonda parandamatuid harjumuskurjategijaid pikka aega vanglas hoides.²²

2. Karistusjärgne kinnipidamine

Karistusjärgse kinnipidamise (preventive detention, Sicherungsverwahrung) algeid oli märgata juba 1794. aasta Preisi Üldise Maaõiguse koodeksis, mille viies paragrahv sätestab: „Vargaid ja muid kurjategijaid, kelle nurjatud kalduvused võivad saada üldisele asjale ohtlikuks, ei tule ka pärast vangistus karistuse ärakandmist mitte enne vabaks lasta, kuni nad on näidanud, kuidas nad on võimelised end ausal viisil ära toitma.”²³ Esimeseks olulisemaks muudatuseks kriminaalõigussüsteemis sai aga Šveitsi kriminaalseadustiku eelnõus esitatud ning Norra 1902. aastal kriminaalkoodeksis realiseeritud õigusjärelmite dualism. Mille kohaselt hakkasid nimetatud järelmid külgema mööda kahte paralleelset rööbast – esiteks kuriteo eest mõistetud karistus ning teiseks teatud isikute suhtes kohaldatavad

²¹ E. Samson. Kriminaalõiguse üldosa. Abimaterjal kohtunike ja prokuröride järelkoolitus karistusõiguse õppegrupile. Tallinn 2000, lk 25. Arvutivõrgus:

<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=10710/krimoiguse+yldosa.pdf> (21.04.2013).

²² J. Sootak (viide 1), lk 81.

²³ J. Sootak. Nõukogude tont jälle platsis. Eesti Päevaleht 06.10.2008. Arvutivõrgus:

<http://www.epl.ee/news/arvamus/jaan-sootak-noukogude-tont-jalle-platsis.d?id=51144378> (06.03.2013).

kindlustusabinõud. Viimaseid rakendati harjumuskurjategijate, hälbiva psüühikaga isikute, narkomaanide jms suhtes.²⁴

Ka tänapäeval on hakatud üha enam kuritegevuse kontrollis tähtsustama turvalisust ning juhtiv suund on isiku ohtlikkusel ning selle ohu neutraliseerimine ühiskonna kaitseks. Võib öelda, et karistusjärgse kinnipidamise instituut on välja kasvanud riigi kohustusest kaitsta oma kodanikke ohtlike kurjategijate eest.²⁵

Karistusjärgse kinnipidamise meetet kasutavad ühes või teises vormis mitmed Euroopa riigid (nt Austria, Belgia, Liechtenstein, Norra, Rootsi, Saksamaa, Suurbritannia, Šveits).²⁶ Lisaks ka Slovakkia, Ungari, Holland, Hispaania, Itaalia, Jaapan jne.²⁷

Eestisse jõudis karistusjärgse kinnipidamise instituut 2008. aastal koos karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja vangistusseaduse muutmise seaduse eelnõuga, mis legaliseeriti 2009. aasta 24. juulil.

2.1 Karistusjärgse kinnipidamise mõiste, olemus, eesmärk

Karistusjärgne kinnipidamine kujutab endast ühte preventiivse kinnipidamise, vahistamise eriliiki. Preventiivseks kinnipidamiseks nimetatakse lisaks sellele meetmele mõnikord ka isiku vahi alla võtmist eeluurimise ajaks, et välistada ta põgenemine või uute kuritegude toimepanek. Riikides nagu näiteks Malaisia, Singapur, India praktiseeritakse ohtlikuks peetavate isikute vahistamist ning tähtajatut vahi all hoidmist ilma neile kohtulikku süüdistust üldse esitamata. Põhjendused niisuguseks teguviisiks on julgeolekupoliitilised ning lähtutakse vajadusest tagada ühiskonna turvalisus, avalik kord.²⁸

Tegemist on karistuse kõrvale mõistetava preventiivse mittekaristusliku meetmega, mille abil peetakse ühiskonna turvalisuse tagamiseks ohtlikke isikuid vanglas või muus eriasutuses kinni pärast seda, kui nad on (süü)karistuse täielikult ära kandnud.²⁹

²⁴ J. Sootak (viide 12), lk 135.

²⁵ L. R. Lippke. No Easy Way Out: Dangerous Offenders and Preventive Detention. Law and Philosophy 2008, Vol, 27, lk 383.

²⁶ Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja vangistusseaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri SE 382. Arvutivõrgus:

www.riigikogu.ee/page=eelnou&op=ems&emshelp=true&eid=440492&u=20120321123006 (06.03.2013).

²⁷ J. Sootak (viide 1), lk 186.

²⁸ J. Saar. Karistusjärgne kinnipidamine ja Eesti kriminaalpoliitika. Juridica II/2009, lk 114.

²⁹ Ibid.

Seletuskirja kohaselt on karistusjärgne kinnipidamine mittekaristuslik mõjutusvahend, mille peamine eesmärk on takistada uute kuritegude toimepanemist teise isiku füüsilist, psüühilist või seksuaalset puutumatus raskelt ohustanud või kahjustanud kuriteos süüdi mõistetu poolt, kelle puhul on alust arvata, et ta võib vabaduses viibides panna toime uusi samalaadseid kuritegusid.³⁰

Karistusjärgne kinnipidamine on vabaduskaotuslik mõjutusvahend, mida ei määrata karistusena toimepandud teo eest, vaid mille põhiline eesmärk on tagada, et isik ei saaks tulevikus toime panna uusi süütegusid.³¹ Antud meetme kohaldamine on tingitud isiku kõrgest ohtlikkusest ning seisneb isiku vabaduse piiramises või vabadusekaotuses ning mida kohaldatakse kõrvuti vangistusega.

Karistusjärgset kinnipidamist defineeritakse alatihti kui „mittekaristuslikku mõjutusvahendit“. Korduvalt on märgitud, et kuna karistusjärgse kinnipidamise eesmärk on reageerida vaid kurjategijast lähtuvale ohule, siis ei saa antud meetet pidada karistuseks ning selle sisu on mittekaristuslik.

Kuid kui riik paigutab isiku sunniviisiliselt vangistusega analoogilistesse tingimustesse on tegu karistusliku meetmega, mis toimub koos isiku süüdimõistmise ja talle määratud vabaduskaotusliku karistuse täideviimisega. Seetõttu tuleb antud mõjutusvahendit analüüsida ikkagi kui kriminaalsele käitumisele järgnevat sanktsiooni.³²

Sanktsioon kui õigusjärelm tähendab seda, et selle kohaldamisel peavad esinema teatud tingimused – õiguslikud eeldused. Karistuse jaoks on see kohtu poolt tuvastatav täisdeliktiline karistatav tegu, kuid karistusjärgse kinnipidamise jaoks on selleks isiku ohtlikkus. Karistus ei ole mitte lihtsalt see, millisen riik on selle välja kuulutanud, vaid ka see, mida inimene karistusena võtab.³³ Ning selle, kas tegemist on karistusega, repressiooniga või mitte määrab ära ikkagi sanktsiooni tegelik sisu.³⁴

³⁰ Seletuskiri (viide 26), lk 2.

³¹ W. Frisch. Karistusjärgse kinnipidamise põhialused ja põhiküsimused. *Juridica VIII/2008*, lk 531.

³² J. Saar (viide 28), lk 115.

³³ J. Sootak (viide 10), lk 335.

³⁴ J. Saar. Nõukogude aja külm hingus. Eesti Päevaleht 30.09.2008. Arvutivõrgus: <http://www.epl.ee/news/arvamus/juri-saar-noukogude-aja-kulm-hingus.d?id=51143685> (21.04.2013).

Karistusel ja mõjutusvahendil on palju ühist, eelkõige on ühine lähtekoht õigusvastane tegu, isikult vabaduse võtmine, tema pedagoogiline mõjutamine. Selles mõttes tuleb karistusi ja mõjutusvahendeid käsitleda ühtse sanktsioonisüsteemi osana, kuid mõisteliselt ja õiguslikult tuleb need sanktsioonid rangelt lahus hoida.³⁵

Seega on karistusjärgne kinnipidamine vabaduskaotuslik mõjutusvahend, mida ei määrata karistusena toimepandud teo eest, vaid mille eesmärk on tagada, et isik ei saaks toime panna süütegusid tulevikus. Karistusjärgset kinnipidamist ei kohaldata vastusena sooritatud süüteo, vaid ajendiks on süütegu, mille tõttu kohaldatakse antud meetet edasiste süütegude ärahoidmiseks.³⁶

Karistusjärgse kinnipidamise põhieesmärgiks on eelkõige ühiskonna kaitse „ohtlike kalduvuskurjategijate“ eest, suurendades seeläbi ühiskonna turvalisust.

2.2 Karistusjärgsele kinnipidamisele allutatud isikute sihtgrupp

Tänapäeva kriminaalpoliitilises olukorras tuleb tõdeda mõningate isikute olemasolu, kes on end ühiskonna normisüsteemist välja lülitanud ning võitlevad selle vastu. Leitakse, et süü lunastamise on isik siinkohal võimatuks teinud. Kui isik on end asetanud kodanikuühiskonna normistikust väljapoole, siis on riigil õigus neid isikuid eksklusiivselt kohelda.³⁷ Siin vastanduvad ühiskonna kaitsevajadus ja üksikisiku õigused. Üha enam tähtsustatakse kuritegevuse kontrollis turvalisust. Täpsemalt isiku ohtlikkust, mis peaks asuma süüühise karistamise kõrvale, sest väidetakse, et on olemas isikud, kes on ohtlikumad kui nende poolt toime pandud kuriteod.³⁸

Seega, kes on need isikud, kelle „kuritegeliku kalduvuse“ või „ohtlikkuse“ eest peab ühiskond end kaitsma?³⁹ Kas isiku väidetav „ohtlikkus“ on midagi, millega ollakse sündinud, päritud või on see mingi trauma tagajärg? Keda peetakse „ohtlikeks“ inimesteks, kas pedofiile, terroriste, narkootikumidega äritsejaid, vägivallatsejaid vms?

³⁵ J. Sootak (viide 2), lk 542.

³⁶ W. Frisch (viide 31), lk 531.

³⁷ J. Sootak (viide 2), lk 527.

³⁸ J. Saar. Kui ohtlik on ohtlikkus – karistusjärgse kinnipidamise näitel? Ettekanne Vabariigi Presidendi mõttekojas 27. augustil 2010. Arvutivõrgus: http://www.president.ee/images/stories/pdf/2010-08-27_jri-saar.pdf (25.03.2013).

³⁹ Ibid

Seletuskirja kohaselt olid meetme sihtgrupiks „ohtlikud kalduvuskurjategijad“, kes on psühhiaatriliste kriteeriumite kohaselt vaimselt terved ega vaja seega psühhiaatrilist sundravi ning keda ei ole muude karistusõiguslike meetmetega võimalik mõjutada uusi kuritegusid mitte toime panema.. Meedet oli võimalik kohalda ainult olulisemate õigushüvede vastu suunatud kuritegude eest süüdimõistetud isikute suhtes.⁴⁰

Loetellu kuulusid:

- elu- ja tervisevastased süüteod (nt tapmine, raske tervisekahjustuse põhjustamine);
- alaealiste vastu suunatud süüteod;
- üldohtlikud- ja vabadusevastased süüteod (nt mürgitamine, mis ohustab paljusid inimesi);
- seksuaalse enesemääramise vastased süüteod;
- muud tahtlikud kuriteod, mille koosseisutunnusteks on vägivalda kasutamine.⁴¹

Karistusjärgse kinnipidamise meetme sihtgrupi loetelu oli lahtine ning lõppes määratlusega „muud tahtlikud kuriteod, mille koosseisutunnusteks on vägivalda kasutamine“. Lahtist loetelu põhjendati sellega, et kuna mitmed karistusseadustiku koosseisud näevad juba ette, kas põhikoosseisus või rakendatava asjaoluna vägivalda kasutamist.⁴²

Antud lahtine loetelu andis võimaluse karistusjärgset kinnipidamist rakendada ka vähem ohtlike kalduvkurjategijate suhtes (nt isikut, kes on rikkunud raskelt avalikku korda või kelmuse toimepanemise eest vms) ning ei oleks võimalik olnud teada antud meetmele allutatud isikute arvu.

Põhirõhk oli karistusjärgse kinnipidamise sihtgrupi suhtes suunatud peamiselt kurjategijatele, kes on retsidiivsed, vägivaldsed ning panevad kuritegusid toime korduvalt.

⁴⁰ KarS § 87². Karistusjärgne kinnipidamine

(2) Kohus määrab lisaks karistusele karistusjärgse kinnipidamise, kui:

1) isik mõistetakse süüdi käesoleva seadustiku 9. peatüki 1., 2., 6. ja 7. jaos, 11. peatüki 2. jaos või 22. peatüki 1. ja 4. jaos sätestatud tahtliku kuriteo eest või muus peatükis sätestatud tahtliku kuriteo eest, mille koosseisutunnuseks on vägivalda kasutamine, ning teda karistatakse vähemalt kaheaastase vangistusega ilma karistusest tingimisi vabastamata vastavalt käesoleva seadustiku §-s 73 või 74 sätestatule;

2) süüdimõistetud on varem vähemalt kahel korral karistatud käesoleva lõike punktis 1 nimetatud tegude eest iga kord vähemalt üheaastase vangistusega ja

3) arvestades süüdimõistetud isikut, sealhulgas varasemat elukäiku ja elutingimusi ning kuritegude toimepanemise asjaolusid, on alust arvata, et isik paneb kuritegeliku kalduvuse tõttu vabaduses viibides toime uusi käesoleva lõike punktis 1 nimetatud kuritegusid.

⁴¹ Seletuskiri (viide 26), lk 8.

⁴² Seletuskiri (viide 26), lk 8.

Eelkõige on aga peetud karistusjärgse kinnipidamise meetme sihtgrupiks sariröövleid, vägistajaid ja pedofiile.⁴³

Kuid kui lähtuda 2010. aasta retsidiivsuse uuringust, siis nähtub, et kõige retsidiivsemad on varavastaste kuritegude eest süüdi mõistetud kurjategijad. Kõige vähem on retsidiivsed tapmise eest süüdi mõistetud kurjategijad ning karistusjärgse kinnipidamise kõige olulisemaks sihtgrupiks peetud seksuaalkurjategijad. Samuti on korduvuse tõenäosus samaliigilise kuriteo toimepanemiseks kordades väiksem tapmise eest karistatud kurjategijatel kui ka seksuaalkurjategijatel.⁴⁴

2.3 Karistusjärgse kinnipidamise instituut Saksamaal ja Eestis

Karistusjärgse kinnipidamise regulatsioon võeti Eesti õigusesse üle otse Saksa õigussüsteemist. Seega on siinkohal võrdlus Saksamaal kehtiva karistusjärgse kinnipidamise regulatsiooniga ja seal ilmnunud probleemidega asjakohane.

2.3.1 Saksamaa

Saksamaal kehtestati karistusjärgne kinnipidamise regulatsioon esmakordselt harjumuskurjategijate seadusega 1933. aastal.⁴⁵

Saksamaa karistusjärgse kinnipidamise regulatsioon sattus Euroopa Inimõiguste Kohtu (EIK) kriitika alla. EIK vaatas läbi mitmeid kaebusi karistusjärgse kinnipidamise osas.⁴⁶

EIK leidis, et Saksamaa on rikkunud Euroopa Inimõiguste Konventsiooni. Tuntuim lahend on nendest *M. vs. Saksamaa*.

⁴³ M. Hirvoja. Asekantsler Hirvoja ettekanne XXX õigusteadlaste päevadel 18. oktoober 2008. Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/47987> (25.03.2013).

⁴⁴ A. Ahven, J. Salla, S. Vahtrus. Retsidiivsus Eestis. Justiitsministeerium. Tallinn, 2010, lk 10-14. Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=49702/Retsidiivsus+Eestis.pdf> (21.04.2013).

⁴⁵ J. Sootak (viide 23).

⁴⁶ EIKo, 17.12.2009, 19359/04, *M. vs. Saksamaa*; EIKo 13.01.2011, 17792/07, *Kallweit vs. Saksamaa*; EIKo 14.04.2011, 30060/04, *Jendrowiak vs. Saksamaa*; EIKo 13.01.2011, 19359/04, *Haidn vs. Saksamaa*; EIKo 22.03.2012, 5123/07, *Schönbroad vs. Saksamaa*; EIKo 24.02.2012, 4646/08, *O. H vs Saksamaa*; EIKo 13.01.2011, 27360/07, *Scummer vs. Saksamaa*; EIKo 22.03.2012, 5123/07, *Rangelov vs. Saksamaa*; EIKo 19.01.2012, 21906/09, *Kronfeldner vs. Saksamaa*.

Esiteks heitis EIK ette seda, et Saksamaa hoolimata karistuse määramise ajal maksimaalse 10-aastase karistusjärgse kinnipidamise ärakandmisest, jätkas kinnipeetavate suhtes preventiivset kinnipidamist. Lisaks juhiti tähelepanu, et üldsõnaline väide, et kinnipeetav võib vabaduses toime panna uusi kuritegusid, ei õigusta pikaajalist karistusjärgset kinnipidamist. Oht potentsiaalselt toimepandavate kuritegude osas peab olema väljendatud piisavalt täpselt (sufficiently concrete).

Teiseks leidis EIK, et karistusjärgne kinnipidamine on karistus konventsiooni artikkel 7 lõike 1 mõttes. Kuna karistusjärgne kinnipidamine sarnaneb nn tavalisele kinnipidamisele. Saksamaal hoitakse kõiki kinnipeetavaid eristamata, kas tegu on karistusjärgse kinnipeetavaga või mitte. Kõikide kinnipeetavate kinnipidamistingimused on identsed ja psühholoogiline nõustamine toimub samal viisil kõikide suhtes. Aga karistusjärgse kinnipidamise eesmärk on ühiskonna kaitsmine ja kinnipeetavate ettevalmistamine seaduskuulekaks eluks.⁴⁷

Kokkuvõtvalt oli EIK seisukohal, et Saksamaa on rikkunud EIÕK artikli 5 lõiget 1, mille kohaselt on igal inimesel õigus isikuvabadusele ja turvalisusele ning seda vabadust võib võtta ainult pädeva kohtu süüdimõistva otsuse alusel.⁴⁸ Samuti leidis EIK, et kui preventiivsed või teraapilised resotsialiseerimistingimused on olematud ega ei erine vangistusest, siis ei ole võimalik kinni peetava isiku ohtlikkust adekvaatselt hinnata.⁴⁹ Lisaks ei ole oluline, kuidas kindlat abinõu riigisiseses õiguses nimetatakse, vaid määrav on selle abinõu sisu ning sellest tulenevalt vastab karistusjärgne kinnipidamine vabaduse võtmisele ja sisulisele vabaduskaotuslikule karistusele.⁵⁰

Seoses ülalpool välja toodud EIK kriitikaga, võttis Saksamaa 22. detsembril 2010. aastal vastu seaduse eelnõu karistusjärgse kinnipidamise reformimiseks, mis jõustus 2011. aasta jaanuaris.⁵¹ Ning 4. mail 2011. aastal kuulutas Saksamaa Liitvabariigi Konstitutsioonikohus osaliselt karistusjärgse kinnipidamise regulatsiooni sätteid põhiseadusega vastuolus olevaks ja kehtetuks.⁵²

⁴⁷ EIKo 17.12.2009, 19359/04, *M. vs. Saksamaa*.

⁴⁸ (viide 46)

⁴⁹ *Ibid*

⁵⁰ R. Maruste. Veel kord karistusjärgsest kinnipidamisest, seekord Strasbourgi kohtu silmade läbi. *Juridica* II/2010, lk 129.

⁵¹ Entwurf eines Gesetzes zu einer menschenrechtskonformen Reform der Sicherungsverwahrung. Deutscher Bundestag, Drucksache 17/4593. Arvutivõrgus: <http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/17/045/1704593.pdf> (21.04.2013).

⁵² Regelungen zur Sicherungsverwahrung verfassungswidrig. Bundesverfassungsgericht Pressemitteilung, Nr. 31/2011 vom 4. Mai 2011. Arvutivõrgus: <http://www.bundesverfassungsgericht.de/pressemitteilungen/bvg11-031.html> (21.04.2013).

Saksamaa Liidu Konstitutsioonikohus andis oma otsuses järgmised juhised, milleks olid:

- karistusjärgset kinnipidamist võib määrata ja täide viia ainult ultima ratio põhimõtet järgides;
- isikutele, kellel on vaja teraapiat, tuleb seda pakkuda võimalikult vara ja juba vangistuses viibimise ajal ning teraapia peab toimuma intensiivselt, et sellega saaks lõpule jõuda juba enne vangistuse ärakandmist;
- karistusjärgse kinnipidamise alguses tuleb kvalifitseeritud personalil viia läbi hindamine, mis tooks täpsemalt välja, millist ravi isik vajab ning tuleb koostada raviplaan, mis ühtlasi annab kinnipeetavale võimaluse ette näha oma vabanemise aega;
- karistusjärgse kinnipidamise ajal peavad elamistingimused olema võimalikult ligilähedased elutingimustele vabaduses;
- karistusjärgselt kinnipeetavad peavad elama eemal vanglarežiimiga hoonetest neile spetsiaalselt ettenähtud hoonetes;
- karistusjärgne kinnipidamine peab olema pingevaba ja võimaldama suhtlemist lähedastega;
- karistusjärgse kinnipidamise jätkamise peab üle vaatama vähemalt üks kord aastas.⁵³

Konstitutsioonikohus andis seadusandjale täienduste ja paranduste sisseviimiseks ja karistusjärgse kinnipidamise üldise kontseptsiooni väljatöötamiseks aega kuni 31. maini 2013. Samuti andis EIÕK Saksamaale kindlad punktid, millest edaspidi lähtuda, tagamaks kooskõla inimõiguste konventsiooniga.⁵⁴

Kohtud pidid läbi vaatama kõik karistusjärgselt kinnipeetavate kinnipidamise tähtajad ning maksimum 10-aastase tähtaja ületanud tuli vabastada hiljemalt 31. detsembril 2011. Lisaks nähti ette, et kõige tõsisemate vägivallakuritegude toimepanija suhtes, kellel on psüühikahäire, asendatakse karistusjärgne kinnipidamine teraapiaga.⁵⁵

Saksamaal oli antud kohtuotsuse tegemise ajal ca 500 isikut, keda sel viisil kinni peeti.⁵⁶

Suurt tähtsust omas M. vs. Saksamaa otsus, mille tulemusena vabastati karistusjärgsest kinnipidamisest 12 isikut.⁵⁷

⁵³ Saksamaa Liidu Konstitutsioonikohu 04.05.2011 otsus 2 BvR 2365/09.

⁵⁴ Ibid

⁵⁵ Saksamaa Liidu Konstitutsioonikohu 04.05.2011 otsus 2 BvR 2365/09.

⁵⁶ J. Saar (viide 38).

⁵⁷ H. Küpper. The Decisions of the European Court of Human Rights and their Implementation in Germany. International Constitutional Law Journal, 2011, Vol. 5, lk 209.

Lisaks 2012. aastal vabastati Karlsruhe kõrgeima piirkondliku kohtu otsusega neli seksuaalkurjategijat, keda oli Freiburgi vanglas karistusjärgselt kinnipeetud, ületades 10-aastast tähtaega ning Karlsruhe - Baden-Württembergi liidumaa peab maksma neljale mehele valuraha 240000 eurot, et neid ebaseaduslikult kinni peeti.⁵⁸ Arvatakse, et sarnaseid juhtumeid võib-olla veel 70 – 80 ringis, kuid täpne arv on teadmata.⁵⁹

2.3.2 Eesti

Karistusjärgse kinnipidamise instituut oli juba alates karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja vangistusseadustiku muutmise seaduse eelnõu seletuskirja avalikustamisest elava diskussiooni objektiks. Erinevad õigusteadlased avaldasid arvamust karistusjärgse kinnipidamise lubatavuse, kohaldamise ja antud meetme põhiseaduspärasuse üle.

Oli ka neid, kes arvasid, et karistusjärgse kinnipidamise instituut on vajalik ja igati sobilik meede ohjamaks nn ohtlikke kalduvkurjategijaid. Kuid enamik õigusteadlaseid avaldasid siiski kriitiliselt oma arvamust antud meetme osas.

Karistusjärgse kinnipidamise meedet võrreldi totalitaarse riigipoolse kontrolliga, kus inimesi hakati karistama mitte selle eest, mida nad olid teinud, vaid selle eest, kes nad olid. Arvati, et selline suund lagundaks kogu karistusõiguse reformi, mida nimetati üleminekuks totalitaarriiklikust karistusõigusest õigusriiklikku karistusõigusesse. Lisaks leiti, et karistusjärgne kinnipidamine sarnaneb psühhiaatrilisele sundraviga ilma diagnoosita ning vanglatesse tekiks uus kategooria kinnipeetavaid, kes küll viibiks seal, kuid mille alusel ja kui kaua seda ei teaks keegi. Ehk sellise meetmega võetakse inimestelt vabadus lähtudes potentsiaalsest ohuprognosist.⁶⁰ Oma käitumist kontrollida suutvat inimest saab üksnes karistada tema toime pandud tegude eest, mitte aga selle eest, et ta tundub kellelegi ohtlik või muidu kahtlane.⁶¹

Arvati ka, et karistusjärgne kinnipidamine on lihtsalt ebaaus, sest riik tahab selle meetme alusel vabadust võttes saavutada eesmärgi, mida süüle vastava karistusega ei ole võimalik

⁵⁸ Urteil: Ex-Sicherungsverwahrte erhalten 240.000 Euro. Arvutivõrgus: <http://www.spiegel.de/panorama/justiz/baden-wuerttemberg-schmerzensgeld-fuer-ehemalige-sicherungsverwahrte-a-869938.html> (21.04.2013).

⁵⁹ Urteil zur Sicherungsverwahrung: 73.000 Euro für zwölf Jahre Unrecht. Arvutivõrgus: <http://www.spiegel.de/panorama/justiz/sicherungsverwahrung-landgericht-karlsruhe-spricht-schmerzensgeld-zu-a-829444.html> (21.04.2013).

⁶⁰ J. Saar (viide 34).

⁶¹ J. Saar (viide 28), lk 115.

saavutada.⁶² Ja et karistusjärgne kinnipidamine on isiku vabaduspõhise riivena kahtlemata võrreldav vangistusega, eriti siis, kui kinnipidamise režiim on vaid pisut leebem, võrreldes karistust kandvate kinnipeetavate suhtes kohaldatava režiimiga.⁶³

Oli neid, kes leidsid, et karistusjärgne kinnipidamine mõjutusvahendina kaitseb ühiskonda, kui isik on siiski ohtlik. Ühelt poolt pannakse kaalukausile isiku puutumatus ja vabadus ning teiselt poolt ühiskonna ning selle liikmete turvalisus, kus kaalumisel eelistatakse üldisi huve, kuna riigil on kohustus kaitsta oma liikmete turvalisust.⁶⁴

Samuti märkis Riigikohus karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku, vangistusseaduse eelnõu kooskõlastusringi raames, et karistusjärgse kinnipidamise regulatsioon riivab silmaga nähtavalt isikute põhiõigusi ja põhjustab ilmselgelt kohtuvaidlusi regulatsiooni põhiseaduspärasuse osas.⁶⁵

Vaatamata sellele siiski vahepeal jõustati 2009. aastal karistusjärgse kinnipidamise instituut karistusseadustikus.

Eesti kohtupraktikas kohaldati esmakordselt karistusjärgset kinnipidamist Dmitri Kaluga süüasjas. 17.septembri 2010. aasta Viru Maakohtu otsusega tunnistati D. Kaluga süüdi KarS § 114 p 3 ja KarS § 201 lg 2 p 1 järgi ning teda karistati kuueteistkümneaastase vangistusega. Maakohtu süüdimõistva otsusega kohaldati D. Kaluga suhtes ühtlasi ka karistusjärgset kinnipidamist.⁶⁶

Viru Maakohus leidis, et süüdistatav vastab karistusjärgse kinnipidamise kohaldamise tingimustele, kuna teda on varem viiel korral karistatud reaalse vangistusega, sealhulgas on ta pannud toime ka isikuvastaseid kuritegusid. Kokku on D. Kaluga veetnud vangistuses viisteist aastat. Vabaduses on ta pannud toime ka hulgaliselt väärtegusid. Süüdistataval ei ole kindlat töökohta ega püsivat sissetulekut. Seega Maakohtus leidis, et D. Kalugal esineb kuritegelik kalduvus ja tema suhtes tuleb rakendada karistusjärgset kinnipidamist.⁶⁷

⁶² W. Frisch (viide 31), lk 533.

⁶³ S. Lind. Kas põhiseadus lubab süüdimõistetud kinnipidamist ühiskonna ohutuse tagamiseks? – Tractatus Terribiles. Artiklikogumik professor Jaan Sootaki 60. juubeliks. Tallinn: Juura 2009, lk 101.

⁶⁴ J. Sootak (viide 2), lk 521.

⁶⁵ Riigikohtu arvamus karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja vangistusseaduse muutmise seaduse eelnõule. 29.09.2008. Arvutivõrgus: <http://eelvoud.valitsus.ee/main#7cJvznat> (20.04.2013).

⁶⁶ VMKo 17.09.2010 nr 1-10-4274.

⁶⁷ RKKKo 05.10.2011 nr 3-1-1-63-11, p 2.2.

Riigikohtu kriminaalkolleegium aga ei nõustunud Viru Maakohtu seisukohaga karistusjärgse kinnipidamise kohaldamisega D. Kaluga suhtes. Kolleegium märkis, et KarS § 87² lg 4 p 2 kohaselt saab karistusjärgset kinnipidamist kohaldada, kui süüdimõistetut on muuhulgas varem ühel korral karistatud KarS § 87² lg 2 p – s 1 loetletud kuriteo eest.⁶⁸

Varasem karistus KarS § 87² lg 4 p 2 mõistes tähendab seda, et isikul on kustumata karistus varasema analoogilise kuriteo eest. Ei ole võimalik sisustada isiku varasemat karistust selliselt, et KarS § 87² lg 4 p 2 tingimuse täidetuseks piisab, kui süüdistatav on varasemalt analoogilise kuriteo eest ühel korral süüdi mõistetud sõltumata süüdimõistmise kohta tehtud registrikande kehtivusest karistusregistri seaduse tähenduses. Ei saa pidada õigeks ja inimväärkuse kaitse põhimõttega kooskõlas olevaks, et ükskord toimepandut arvestatakse inimese suhtes riigiga tema kahjuks kuni elu lõpuni, isegi siis, kui isik vahepeal õiguspäraselt käitub.⁶⁹

Seega saab karistusjärgset kinnipidamist kohaldada üksnes juhul, kui andmed asjassepuutuvate varasemate kuritegude kohta ei ole karistusregistrist kustutatud. Karistusregistri andmete kehtimine on karistusjärgse kinnipidamise kohaldamise üks eeldus. Seega ei ole D. Kaluga puhul karistusjärgse kinnipidamise formaalsed eeldused täidetud. Eeltoodu alusel tühistas Riigikohtu kriminaalkolleegium Viru Maakohtu 17. septembri 2010. aasta ja Tartu Ringkonnakohtu 5. aprilli 2011. aasta kohtuotsused Dmitri Kaluga suhtes karistusjärgse kinnipidamise kohaldamise osas.⁷⁰

Teist korda leidis karistusjärgne kinnipidamine kohaldamist Harju Maakohtu 15. oktoobri 2010. aasta Guntars Kaziks süüasjas. Antud süüasjas tunnistati G. Kaziks süüdi KarS § 141 lg 2 p 1, 6 järgi ning karistati vangistusega viieteistkümneks aastaks. Lisaks karistusele kohaldas Harju Maakohus G. Kaziksile karistusjärgset kinnipidamist.

Harju Maakohus põhjendas karistusjärgse kinnipidamise kohaldamist G. Kaziksi suhtes sellega, et süüdistatava poolt toime pandud teod vastavad KarS § 87² lg – s 2 sätestatud alustele. Kõnesolev isik mõistetakse süüdi tahtliku seksuaalse enesemääramise vastase kuriteo eest, mille koosseisutunnuseks on vägivalla kasutamine. G. Kaziksit on varem vähemalt kahel korral karistatud KarS § 87² lg 2 p – s 1 nimetatud kuritegude eest. Arvestades G. Kaziksi isikut, sh tema varasemat elukäiku ja elutingimusi ning kuritegude toimepanemise asjaolusid,

⁶⁸ RKKKo 05.10.2011 nr 3-1-1-63-11, p 12.

⁶⁹ Ibid, p 13-18.

⁷⁰ RKKKo 05.10.2011, p 13-18.

on alust arvata, et ta paneb kuritegeliku kalduvuse tõttu vabaduses viibides toime uusi analoogseid kuritegusid. G. Kaziks on korduvalt kandnud mitmeaastaseid vangistusi vägistamise, sugulise kire vägivaldse rahuldamise, röövimise, tapmisega või tervisekahjustuste tekitamisega ähvardamise ja kehalise väärkohtlemise eest. Seega tema varasem elukäik ning uute kuritegude toimepanemise sagedus ning oma tegude mittetunnistamine annavad aluse kohtul väita, et vabaduses viibides ka pärast karistuse ärakandmist on G. Kaziks jätkuvalt ohtlik.⁷¹

Ka Harju Maakohtu 15. oktoobri 2010. aasta otsus jõudis Riigikohtusse, kus tühistati Harju Maakohtu ja Tallinna Ringkonnakohtu 4. mai 2011. aasta kohtuotsused G. Kaziksi suhtes karistusjärgse kinnipidamise kohaldamise osas.⁷²

Kolmandat korda leidis prokurör Harju Maakohtu 28. oktoobri 2010. aasta kohtuasjas, et Valmar Koemetsa süüasjas esinevad alused tema karistusjärgseks kinnipidamiseks⁷³

Harju Maakohus aga leidis 28. oktoobri 2010. aasta otsuses, et PS § - s 20 on sätestatud ammendav loetelu juhtumitest, mil võib isikult vabaduse võtta. Karistusjärgne kinnipidamine ei vasta mitte ühelegi nendest juhtumistest. Põhiseaduses loetletud vabaduse võtmise aluste hulgast puudub karistusjärgset kinnipidamist võimaldav erand.⁷⁴

Maakohus oli seisukohal, et karistusjärgne kinnipidamine on vastuolus ka inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikli 5 lõike 1 punktiga a, mille kohaselt on lubatud seaduslik kinnipidamine pädeva kohtu süüdimõistva otsuse lausel. Euroopa Inimõiguste Kohus on rõhutanud, et süüdimõistmine artikli 5 lõike 1 punkti a mõttes tähendab kuriteos süü kindlakstegemist ning sellest tuleneva vabaduskaotusliku või muu karistuse mõistmist. Konventsiooni artikli 5 lõike 1 punktid a kuni f annavad vabaduse võtmise õigustatud aluste ammendava loetelu ning õiguspärane on ainult selline vabaduse võtmine, mis rajaneb vähemalt ühel neist alustest. Sama art lg 1 p c ei saa kasutada üldpreventiivsetel eesmärkidel, seda on rõhutanud ka Euroopa Inimõiguste Kohus (kohtuasi M. vs. Saksamaa, kaebus nr 19359/04).

⁷¹ RKKKo 21.10.2011 nr 3-1-1-74-11, p 1.1-1.4.

⁷² Ibid, p 12.

⁷³ HMKo 28.10.2010 nr 1-10-7650.

⁷⁴ Ibid

Maakohus viitas ka sellele, et M. vs. Saksamaa kohtuasjas on EIK leidnud, et karistusjärgne kinnipidamine on oma olemuselt kriminaalõiguslik karistus, sest selle rakendamisel allutatakse isik peaaegu samasugustele tingimustele kui vangistuses. Isikult on võetud vabadus, mis on raskeim sanktsioon, mida riigil on võimalik kohaldada. Ei ole oluline, kuidas teatavat abinõu riigisisises õiguses nimetatakse, vaid määrav on abinõu sisu. Isikute kinnipidamine pärast seda, kui nad on karistuse toime pandud kuriteo eest ära kandnud, on riiklik kohtuväline repressioon, mille lõpptähtaeg ei ole süüdimõistetule teada. Ja kinnipidamise aluseks on üksnes prognoos, et isik võib-olla paneb pärast karistuse ära kandmist toime uusi kuritegusid.⁷⁵

Karistusjärgne kinnipidamine vastab maakohtu arvates vabaduse võtmisele ja sisulisele vabaduskaotuslikule karistusele ning seda ei saa nimetada mittekaristuslikuks meetmeks. Tulenevalt eeltoodust jättis Harju Maakohus 28. oktoobri 2010. aasta süüasjas kohaldamata Valmar Koemetsa suhtes karistusjärgset kinnipidamist ning tunnistas selle põhiseadusega vastuolus olevaks.⁷⁶

Harju Maakohtu 28. oktoobri 2010. aasta otsus väärleb tähelepanu, kuna just selle alusel algatati karistusjärgse kinnipidamise (KarS § 87²) põhiseaduslikkuse kontroll.

Riigikohtu üldkogu leidis 21. juuni 2011. aasta otsuses, et karistusjärgne kinnipidamine läheb vastuollu Eesti Vabariigi põhiseaduse § 20 lõike 2 punktidega 1 ja 3, mille kohaselt võib isiku vabaduse võtta üksnes süüdimõistva kohtuotsuse või kohtu poolt määratud aresti täitmiseks ning kuriteo või haldusõiguserikkumise ärahoidmiseks, sellises õigusrikkumises põhjendatult kahtlustatava toimetamiseks pädeva riigiorgani ette või tema pakkumineku vältimiseks.⁷⁷

Riigikohtu üldkogu leidis, et kuna karistusjärgne kinnipidamine läheb vastuollu põhiseaduses sätestatuga, puudub õiguslik alus niisuguse meetme kohaldamiseks, olenemata kõnealuse meetme karistuslikust või mittekaristuslikust iseloomust.

Riigikohtu üldkogu tõdes, et karistusjärgne kinnipidamine on inimeselt vabaduse võtmine kuritegeliku kalduvuse alusel. Isiku kinnipidamist või vahistamist ei saa õigustada kui akuutset reaktsiooni konkreetse kuriteo toimepanemise ohule. Eesti Põhiseadus ei anna alust vabaduse võtmiseks ebamäärastel preventiivsetel ega karistuslikel eesmärkidel.⁷⁸

⁷⁵ HMKo 28.10.2010 nr 1-10-7650.

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ RKÜKo 21.06.2011 nr 3-4-1-16-10, p 84.

⁷⁸ RKÜKo 21.06.2011 nr 3-4-1-16-10, p 84-89.

Eesti Põhiseadus sisaldab loetelu alustest, mil inimeselt võib vabadust võtta, ent inimese kinnipidamist karistuse kandmise järel põhiseadus ei võimalda.

Riigikohus oli seisukohal, et karistusjärgne kinnipidamine ei erine oma olemuselt ja režiimilt muust vangistusest. Ka ei erine teenused ja meetmed, mida vangla peaks karistusjärgse kinnipidamise eesmärki – suunamine õiguskaualekäitumisele ja õiguskorra kaitsmine – silmas pidades osutama.⁷⁹

Lisaks leidis Riigikohus, et karistusseadustikust ei nähtu selgelt, millal ja kuidas karistusjärgset kinnipidamist tuleks kohaldada ning karistusseadustikust ei ilmne piisavalt selgelt, kuidas peaks tuvastama inimese kuritegeliku kalduvuse. Prognoos, mida kohtunik peaks karistusjärgse kinnipidamise kohaldamiseks tegema isiku kuritegeliku kalduvuse kohta tulevikus, on liialt oletuslik ja on seetõttu potentsiaalselt suureks ohuks õigusele isikuvabadusele.⁸⁰

Kokkuvõttes jõudis Riigikohus seisukohale, et karistusjärgne kinnipidamine ei vasta ühelegi põhiseadusega ettenähtud vabaduse võtmise seaduslikule alusele ning kuulutas 21. juuni 2011. aasta otsusega karistusjärgse kinnipidamise põhiseadusega vastuolus olevaks ja kehtetuks.

Seega antud hetkel saame rääkida karistusjärgsest kinnipidamisest minevikuvormis, kuna antud instituut ei ole enam Eesti õigussüsteemis rakendatav.

⁷⁹ Inimõigused Eestis. Eesti Inimõiguste Keskuse aasta aruanne 2011, lk 36. Arvutivõrgus: http://humanrights.ee/wp-content/uploads/2012/04/EIKaruanne2011.est_.pdf (21.04.2013).

⁸⁰ RKÜKo 21.06.2011 nr 3-4-1-16-10, p 53.

3. Alternatiivid

Riigikohtu üldkogu otsusega on välistatud kehtiva põhiseaduse raames dualistlikul lähenemisel isikuvabadust võtvate meetmete rakendamine. Üldkogu rõhutas, et karistusjärgse kinnipidamise kehtetuks tunnistamine ei tähenda aga seda, et ohtlikest kalduvuskurjategijatest tulenevale ohule ei oleks võimalik vastata olemasolevat sanktsioonisüsteemi ning muid meetmeid edasi arendades.

3.1 Võimalikud lahendused kalduvkurjategijate ohjamiseks

Riigikohtu üldkogu pakkus välja isikuvabadust vähem riivavatest meetmetest karistusjärgse käitumiskontrolli, mille tingimusi on võimalik kehtiva seadusega võrreldes täpsustada ja vajadusel ka rangemaks muuta, arvestades konkreetseid kuriteoliike ning kurjategijaid.

Eelkõige seksuaalkurjategijatele, kui karistusjärgse kinnipidamise kõige olulisemale sihtrühmale, kes on süüdimõistetud KarS §- de 141 ja 142 järgi on võimalik kaaluda piirangute kehtestamist elukoha valikul, registri loomist, mõnel juhul ohualdiste organisatsioonide teavitamist isiku elu- ja töökohast. Lisaks elektroonilise järelvale, sõltuvushäirete ravi ning mis töö autori arvates kõige olulisem rakendada ohtlikkust vähendavaid meetmeid juba isikule mõistetud vangistuse käigus.⁸¹

On pakutud välja ka, et täiendada põhiseadust vastava karistusjärgse kinnipidamise instituudi õigustust andva sättega, millesse töö autor äärmiselt kriitiliselt suhtub. Kuid siiski põhiseaduse muutmiseks on demokraatlikus põhiseadusriigis kaks võimalikku legitiimset ajendit: poliitiline ja juriidiline.

Kehtib reegel, et enne kui asuda põhiseadust muutma, tuleks põhjalikult uurida, mida ei saa põhiseaduse tõlgendamise ületada. Alles seejärel saab rääkida juriidilisest vajadusest muuta põhiseaduse teksti.⁸² Tuleb jääda ikka kahe jalaga maa peale ja käsitleda võimalikke arenguteid kehtiva põhiseaduse raames.⁸³

⁸¹ RKÜKo 21.06.2011 nr 3-4-1-16-10, p 91-93.

⁸² M. Ernits. Põhiõigused, demokraatias, õigusriik. Tartu Ülikooli kirjastus 2012, lk 125.

⁸³ A. Parmas, R. Kiris (viide 6).

On pakutud võimalikke lahendusi karistusjärgse kinnipidamise instituudiga taotletud eesmärkide saavutamiseks, lähtudes olemasolevast karistusseadustiku sanktsioonisüsteemist.

Ei saa märkimata jätta, et vajadus karistusjärgse kinnipidamise instituudi järele kujunes seoses üldiselt liberaliseerunud sanktsioonipoliitikaga ja teosüüst tuleneva karistuse piiride üsna madalal tasemel määratlemisega.

Arvatakse, et isegi arvestades korduva kuriteo kui kvalifitseeritud koosseisu eest ette nähtavaid rangemaid sanktsioonimäärasid, ei ole need piisavad, et tagada ühiskonnale kaitset harjumus-, veendumus- ja sõltuvuskurjategijate eest, sest karistuse tähtaeg on piisavalt lühike, et karistuse ära kandnud süüdimõistetul avaneks võimalus õiguskorda üha uuesti ja uuesti rünnata.⁸⁴

Seega pakuti karistusseadustiku eriosalise lahendusvariandina välja, et teatud kindlate kuriteokoosseisude juurde lisada kvalifitseeritud koosseisuga võrreldes palju kõrgemad karistuse alam- ja ülemmäärad.

Arvestades sellega, et korduvus on paljude karistusseadustiku süüteo koosseisude kvalifitseeriv tunnus, tähendaks selline lahendus kas eriosas kvalifitseeritud koosseisudest korduvuse kaotamist või siis üldosaliselt raskema sanktsioonimäära ettenägemist isikutele, kes panevad samalaadse kuriteo toime vähemalt kolmandat korda või koguni süstemaatiliselt (kvalifitseeritud retsidiivsus). Seega kui lisada antud kvalifitseeritud koosseisule kolmas lõige, mis sätestaks sarivägistaja vastutuse, siis tooks see kaasa automaatselt raskema karistuse rakendamise.⁸⁵

Analoogilised lähenemised on mitmetes õiguskordades ka kasutusel, näiteks Ameerika Ühendriikide osariikides on nn kolme löögi seadus, mis tähendab, et isik, kes on kolmel korral pannud toime kuriteo, mõistetakse pikaks tähtajaks vangi. Lisaks Hispaanias, kus Código Penal alusel tuleb korduvkuriteo korral mõista karistus sanktsiooni ülemise piiri lähedal, reeglina mitte üle 20 aasta, samuti Prantsusmaal ja Taanis.⁸⁶

Võib-öelda, et varjatul kujul on nähtud juba korduvuse eest ette rangem karistus. Näiteks saab KarS § 141 lg 2 p 6 alusel teistkordset vägistajat karistada juba kolm korda pikema

⁸⁴ R. Kiris, A. Parmas (viide 6).

⁸⁵ Ibid

⁸⁶ J. Sootak (viide 1), lk 188.

vangistusega kui esmakordset vägistajat. KarS § 141 lg 1 näeb ette ühe- kuni viieaastase vangistuse, samas lõige 2 näeb ette karistusena kuue- kuni viieteistaastase vangistuse.⁸⁷ Ehk samaliigilise teo korduv toimepanemine on rangemalt karistatav tapmise, varguse, röövimise ja paljude teiste kuritegude puhul.

Eriosalist lahendusvarianti ei saa pidada aga sobilikuks. Kuna karistuse piirid määrab ära eriosa sanktsiooni ülem- ja alampiir. Karistuse alammäär on selline, mis juba vastab süü suurusele ning karistuse ülemmäär on selline, mis ka veel vastab süü suurusele ning nendes piirides tuleb määrata konkreetne karistus, arvestades üld- ja eripreventiivseid eesmärke. Ei ole võimalik tuvastada nii teoreetiliselt kui praktiliselt täpset suhet süü suuruse ja konkreetse karistuse suuruse vahel ega ei ole võimalik põhjendada, et just määratud karistus on täpselt õige karistus.⁸⁸

Lisaks ei ole võimalik piisava selgusega eristada tulevikku silmas pidades ohtlikke ja vähem ohtlikke kurjategijaid ning antud asjaolu tooks paratamatult kaasa sanktsioonimäärade üldise tõusu.⁸⁹ Samuti ei ole varasem karistus enam kehtiva karistusseadustiku järgi karistust raskendav asjaolu.

Kohus võib küll varasemat kuritegu arvestada, kuid ainult siis, kui see on uue süüteoga seotud. Vastasel juhul oleks varasema süüteo arvestamine, kui see ei ole seotud uue süüteoga isiku rangem karistamine uue kuriteo eest, mis on aga vastuolus põhiseadusega.⁹⁰

Teise lahendusvariandina pakuti välja karistusseadustiku üldosa muutmist, täpsemini KarS § 56 lg 1 retsidiivi silmas pidavalt ja korduvkurjategijate puhuks karistuse mõistmise aluste hulka iseseisva tunnuseks isiku ohtlikkuse kriteeriumi lisamist. Selline käsitlus annaks võimaluse käsitleda ohtlikkust iseseisvana ning oleks lisaks süüle konkreetse karistuse määramise alus. Erinevus praegusest karistusseadustiku KarS § 56 lg 1 redaktsioonist seisneks selles, et ohtlikkus saaks karistuse mõistmisel iseseisva tähenduse, mitte ei oleks pelgalt süüle vastava karistuse raames konkreetse karistuse kindlaksmääramise alus.⁹¹

⁸⁷ Karistusseadustik¹ RT I 2001, 61, 364, RT I, 17.04.2013, 8.

⁸⁸ J. Ginter, S. Laos, J. Sootak. Eesti karistuspoliitika: üleminek totalitaariiklikust õigusriiklikku kriminaalõigusesse. Tallinn: Juura 2002, lk 31-33.

⁸⁹ A. Parmas, R. Kiris (viide 6).

⁹⁰ J. Sootak, P. Pikamäe. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2009, lk 232.

⁹¹ A. Parmas, R. Kiris (viide 6).

Ohtlikkuse faktori arvestamine seaduses on üsna keeruline ja see on praktikute ja teoretikute seas palju vaidlusi tekitanud. Selle võimaluse kritiseerijad on viidanud võimalikule ohule süsteemi kuritarvitamiseks ning toovad paralleele nõukogude ajaga.⁹²

Kuid samas ei saa tähelepanuta jätta, et mingil määral arvestatakse ohtlikkusega karistuse määramisel ka praegu, kuid mitte eraldi süüst.

Eesti karistusõiguses on kasutusel monistlik süsteem, kus isikule määratakse karistus toimepandud teo süüst lähtuvalt. Karistusseadustiku (KarS) § 56 lg 1 tulenevalt on isiku karistamise alusena välja toodud isiku süü.

KarS § 56 lg 1 teine lause lisab aga täiendavalt nõude, et karistuse mõistmisel tuleb arvestada ka võimalust mõjutada süüdlast edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest.⁹³ Käesolev paragrahv paigutab karistuse mõistmise alused kindlasse hierarhilisse süsteemi, mille tipus (lg 1 ls 1) on süü kui õigusriiklikult isiku karistamise põhistatuse lähtepunkt. Ning ka ülejäänud antud paragrahvi alustele on antud kindel koht – karistuse mõistmisel tuleb selgelt eristada süü suurust ja preventiivseid kaalutlusi. Iseseisva karistuse mõistmise alusena ei määratleta süüdistatava isikut.

Seega KarS § 56 lg 1 järgi tuleb arvestada kõiki nimetatud aluseid ning tuvastada seaduses toodu järjekorras – nt ei saa kohus loobuda süü suuruse tuvastamisest ning lähtuda karistuse mõistmisel eelkõige eripreventiivsest prognoosist vms.⁹⁴ Teoreetiliselt ei olegi võimalik karistada ohtlikkust. Karistus karistusõiguse mõttes tähendab süüdi oleva isiku suhtes kohtulikult rakendatavat sanktsiooni süüteo eest, mille isik on toime pannud. Seega saab karistust kohaldada ainult minevikus toimunud süüteo eest.

KarS § 56 lg 1 lause 1 kehtestab süüpehime mõtte kui karistuse kohaldamise aluse (nulla poena sine culpa). See tähendab, et isikut saab karistada üksnes siis, kui tema teos ilmneb lisaks koosseisupärasusele ja õigusvastasusele ka süü. Kohus hindab isikule karistust mõistes tema süü suurust. Karistuse mõistmise alusena ei arvestata mitte konkreetset isikut, vaid tema tegu.⁹⁵

⁹² K. Siitam – Nyiri. Kurjategija ohtlikkuse arvestamine võib karistuse väga subjektiivseks muuta. Arvutivõrgus: <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesti/kristel-siitam-nyiri-kurjategija-ohtlikkuse-arvestamine-voib-karistuse-vaga-subjektiivseks-muuta.d?id=65078216> (29.03.2013).

⁹³ Karistusseadustik¹ RT I 2001, 61, 364, RT I, 17.04.2013, 8.

⁹⁴ J. Sootak, P. Pikamäe (viide 90), lk 230.

⁹⁵ K. Siitam – Nyiri (viide 92).

KarS loobub süüdlase isiku arvestamisel karistuse mõistmise iseseisva alusena, ehkki teatud juhtudel võib isikuomadus olla karistust kergendav asjaolu. Samuti ei ole isik arvestatav, asudes klassikalise, süüühimõttel rajaneva karistusõiguse poolele isiku arvestamine iseseisva tegurina, lahutatult süüteost.⁹⁶

Uemas Riigikohtu praktikas on isik karistuse mõistmise iseseisva alusena välja toodud. Näiteks kriminaalasjas nr 1-08-7760, kus kohus on arvestanud karistuse mõistmisel eelkõige isiku süüd. Samuti on arvesse võetud toimepandud kuritegude raskust ja laadi, vastutust kergendavaid ja raskendavaid asjaolusid, kohtualuse isikut ja võimalusi mõjutada teda edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest ning õiguskorra kaitsmise huvisid.⁹⁷

Seega säilitab KarS § 56 lg 1 teine lause ka isikulise parameetri, andes õiguse arvestada karistuse kohaldamisel võimalust mõjutada süüdlast edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest. See kujutab endast eripreventiivset prognoosi, mida kohus võib arvestada mis tahes karistuse liigi või määra valikul.⁹⁸

Kuigi KarS jättis karistuse mõistmise aluste hulgas expressis verbis nimetamata süüdlase isiku, saab seda seega arvestada teatud piirides isiku ohtlikkuse hindamisel ning seeläbi karistuse suuruse lõplikul otsustamisel.⁹⁹ Seega isik ja temast lähtuv oht peab olema analüüsitud ja maandatud siiski KarS § 56 sätete raamides.¹⁰⁰ Töö autori arvates las see nii jääbki, kuna vastasel juhul oleks tegu taaskord liikumisega õigusriigist julgeolekuriiki.

Seega ei ole ka üldosaline lahendusvariant puudusteta. Kuna ei ole võimalik hinnata isiku ohtlikkust eraldi süüst. Isiku arvestamine iseseisva tegurina, lahutatult toimepandud süüteost, tähendaks seda, et konkreetse kuriteo eest karistuse mõistmise asemel hakataks andma hinnangut isikule ja tema elukäigule üldse. Õigusriiklik karistusõigus ei ole selleks volitatud, sest inimene peab vastutama oma teo eest, aga mitte selle eest, milline ta oma loomult või harjumustelt on.¹⁰¹

⁹⁶ J. Sootak, P. Pikamäe (viide 90), lk 230-231.

⁹⁷ M. Kruusamäe. Karistuse kohaldamise etapid Eesti kohtupraktikas. Riigikohus õigusteabe osakond Tartu 2012, lk 22. Arvutivõrgus: <http://www.riigikohus.ee/vfs/1391/Karistuse%20kohaldamise%20etapid.pdf> (05.04.2013).

⁹⁸ J. Sootak, P. Pikamäe (viide 90), lk 232.

⁹⁹ H. Sepp. Ohtlikkuse arvestamine karistuse mõistmisel kohtupraktikas. *Juridica* VIII/2008, lk 540.

¹⁰⁰ M. Kruusamäe (viide 97), lk 27.

¹⁰¹ J. Sootak, P. Pikamäe. *Karsitusseadustik. Kommenteeritud väljaanne*. Tallinn: Juura 2009, lk 231.

Eelpool välja toodud karistusseadustiku lahendusvariandid tooksid paratamatult kaasa karistuste üldise karmistamise ning kasvaks ka süüdimõistetute arv, mis oleks omakorda jälle vastuolus kriminaalpoliitika arengusuundadega. Eesti karistuspoliitika eesmärk on aastaid olnud kinnipeetavate arvu vähendamine.

Veel üheks võimalikuks lahendusvariandiks oleks kalduvkurjategijate ohjamiseks ja nende retsidiivsuse vähendamiseks karistuspraktika ühtlustamine.

2009. aastal tehtud karistuspraktika analüüsist nähtub, et karistuspraktika on ebahütlane, kuna kohtuotsustes on erinev nii karistuse liik kui ka määr.¹⁰²

Samuti juhtisid antud asjaolule tähelepanu Rauno Kiris ja Andres Parmas, mille kohaselt juba kohtuotsuste pealiskaudsel vaatlemisel on ilmne, et korduvalt raskeid kuritegusid toime pannud isikutele mõistetavad karistused jäävad enamjaolt siiski alla sanktsiooni keskmise määra, ka isikute puhul, keda iseloomustavad andmed võinuks anda alust rangemalt karistamiseks. Näiteks kohtulahendite registris KarS § 114 koosseisu alusel süüdi tunnistatud isikute kohta tehtud otsingu tulemusel ilmnes, et mõistetud karistuse määr jäi tunduvalt alla sanktsiooni keskmise määra. Samuti ka korduvatele vägistajatele mõistetud karistused jäävad kohtute infosüsteemist (KIS) nähtuvalt tüüpiliselt allapoole sanktsiooni keskmist määra.¹⁰³

Karistuspraktika on erinev ka maakohtutes. Näiteks Harju ja Viru maakohtus on varem kriminaalkorras karistatud isikutele määratav karistus lühem kui kriminaalkorras karistamata isikutel.¹⁰⁴

Karistuspraktika kujundajateks on kohus ja võib-öelda ka prokuratuur. Kohtupraktika otsustada karistusraamide piires teosüüle vastav karistusvahemik. Näiteks kui seadusandja on vägistamise kvalifitseeritud koosseisu eest karistusena ette näinud vangistuse kuuest kuni viieteistkümne aastani, siis selle piires on teo toimepanijale karistuse mõistmine kohtu otsustada. Sellest tulenevalt võiks kaaluda või kokku leppida rangemate karistuste määramise

¹⁰² U. Klopets, T. Reinthal. Kohtupraktika analüüs. Tallinn: Justiitsministeerium Kriminaalpoliitikaosakond, 2009. Arvutivõrgus:

[http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=43483/Kohtupraktika+anal%FC%FCs+-+Justiitsministeerium,+kriminaalpoliitika+osakond%3B+Riigikohus,+%F5igusteabe+osakond%3B+U.Klopets,+T.Reinthal+\(2009\).pdf](http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=43483/Kohtupraktika+anal%FC%FCs+-+Justiitsministeerium,+kriminaalpoliitika+osakond%3B+Riigikohus,+%F5igusteabe+osakond%3B+U.Klopets,+T.Reinthal+(2009).pdf) (05.04.2013).

¹⁰³ A. Parmas, R. Kiris (viide 6).

¹⁰⁴ U. Klopets, T. Reinthal (viide 102).

nn standardi, milles läheneksid määratavad karistused tunduvalt enam sanktsiooni ülempiirile.¹⁰⁵

Antud lahendusvariant tooks samuti kaasa sanktsioonimäärade üldise tõusu ning vangide arvu kasvu, mis läheb omakorda jälle vastuollu Eesti kriminaalpoliitika arengusuundadega, mille peamiseks eesmärgiks on vangide arvu vähendamine. Kuid teiselt poolt tuleb samas ka arvestada ühiskonna turvalisuse tagamisega, mis on samuti Eesti kriminaalpoliitika üheks eesmärgiks ning sellisel juhul oleks sanktsiooni ülempiirile lähenevad karistused määrad nii öelda õigustatud.

Kui üldine karistusmäär riigis on suur ning süütegude eest määratakse juba karistusena aastakümnete pikkune vangistus, siis piisab ühiskonna turvalisuse tagamiseks juba pikaaegsest süül põhinevast karitusest. Antud seisukohal on ka Argentiina Tribunal Supremo, et süüle vastav karistus on piisav täitmaks karistusõiguse ülesandeid. Näiteks Argentiinas määratakse seksuaalkuritegude eest kuni 30-aastane või veelgi pikem vanglakaristus.¹⁰⁶

Karitusseadustiku sanktsionisüsteemi raames on piisavalt mõjutusvahendeid, mis vähendavad, hoiavad ära korduvate kuritegude toimepanemist süüdimõistetud isikute poolt. Töö autori arvates tuleks kalduvkurjategijatega seotud probleemi lahendamisel alustada olemasolevatest võimalustest. Ka Riigikohtu üldkogu jäi karistusjärgse kinnipidamise kehtetuks tunnistamise otsuses seisukohale, et riik peab üldise turvalisuse suurendamiseks ette nägema isikule ohtlikkust vähendavad meetmed juba talle mõistetud vangistuse käigus, nagu seda võimaldab Vangistuseseaduse (VangS) 2. peatüki „Vangistuse täideviimine“ 6. jagu „Sotsiaalhoolekanne vanglas“.¹⁰⁷

Sama on leidnud Saksa Konstitutsioonikohus, et kriminaalkurjategijate resotsialiseerimine on põhiseaduslik ülesanne ning kinnipidamist peab tingimata täiendama mõistlik kriminaalteraapia. Sellest tulenevalt on kinnipidamisasutused kohustatud vabaduskaotuse kahjulikku mõju võimaluste piires tasandama.¹⁰⁸

¹⁰⁵ A. Parmas, R. Kiris (viide 6).

¹⁰⁶ W. Frisch (viide 31), lk 532.

¹⁰⁷ RKÜKo 21.06.2011 nr 3-4-1-16-10, p 13.

¹⁰⁸ C. Flüge. Vanglakaristus ja vanglasüsteem Saksamaal. Juridica III/2004, lk 190.

3.2 Sotsiaalhoolekanne vanglas

Eestis 1990. aastal alanud karistusõiguse reformi kontseptsioon nägi ette kogu kehtiva kriminaalõiguse radikaalse reformi eesmärgiga võtta suund uuele euroopalikule kriminaalõigusele. Nimetatud reformi käigus võeti vastu rida erinevaid seadusi, sealhulgas vangistuseseadus, mis viis vabadusekaotuse täideviimise alused Eestis kooskõlla teiste Euroopa riikide analoogsete seadustega, pannes peamise rõhu kinnipeetava resotsialiseerimisele.¹⁰⁹ Kuritegevuse vastu võitlemiseks tuleb püüda kurjategijat parandada.¹¹⁰

Antud rõhuasetust jälgib samuti tänapäeva karistuspoliitika, mille kohaselt on igasuguse karistuse mõtteks mõjutada süüdlast edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest läbi rehabilitatsiooni.

Vangistuse näol on tegemist kuluka valdkonnaga, mille kohaldamine aga vastab ühiskonna ootustele ja on seetõttu vajalik täide viia arvestades ratsionaalsuse põhimõtet – ühest küljest on oluline rahuldada ühiskonna afekti, teisest küljest aga saavutada individuaalseid karistuse eesmärgi ja vältida negatiivseid järelmeid.¹¹¹

Vangistuse eesmärgiks on vähendada tõenäosust, et kinnipeetav sooritab tulevikus uue kuriteo. Nii aitab vanglasüsteem kaasa ühiskonna turvalisuse tagamisele. See eesmärk on saavutatud üksnes juhul, kui lähtutakse inimese individuaalsest riskist ja vajadusest ning keskendutakse teguritele, mis mängivad põhjuslikku või olulist rolli kuritegelikus käitumises. Seega on äärmiselt tähtis ühelt poolt hinnata iga kinnipeetava riske ja vajadusi ning teiselt poolt arendada rehabilitatsiooniprogramme, mis võimaldavad iga kinnipeetava puhul rakendada just tema jaoks „töötavaid“ meetmeid.¹¹²

¹⁰⁹ P. Liba. Korduvkuritegevuse riskide hindamise lähtealused ja praktika Eesti vanglasüsteemis. *Juridica X/2011*, lk 786.

¹¹⁰ Sootak (viide 10), lk 44.

¹¹¹ S. Laanemäe. Kinnipeetava taasühiskonnastamine Eestis ja Rootsis. Bakalaureusetöö, Tartu, 2009, lk 8. Arvutivõrgus:

http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=52424/Laanem%E4e_Kinnipeetava+taas%FCChiskonnastamine+Eestis+ja+Rootsis+I.pdf (30.03.2013)

¹¹² Eesti vanglasüsteemi ja kriminaalhoolduse aastaraamat. Tallinn 2006, lk 16. Arvutivõrgus:

<http://www.vangla.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=36157/Estonian+Prison+System+and+Probation+Su+pervision+Yearbook+2006.pdf> (21.04.2013).

Vangistusseaduse § 6 lg 1 kohaselt on vangistuse täideviimise eesmärk kinnipeetava suunamine õiguskuulekale käitumisele ja õiguskorra kaitsmine.¹¹³

Kinnipeetava suunamine õiguskuulekale käitumisele ei tähenda kurjategija ümber muutmist riigi poolt, vaid tema suunamist sellisele eluviisile, et ta peale vabastamist suudaks elada kuritegusid toime panemata.¹¹⁴

See hõlmab endast ühelt poolt meetmete võtmist ja kinnipeetavale tingimuste loomist, mis võimaldaksid teda rehabiliteerida, teiselt poolt aga kinnipeetava allutamist vanglas valitsevale korrale kui raamistikule kinnipeetava suunamisel. Õiguskuulekale käitumisele suunamist tuleb pidada vanglakaristuse täideviimise keskseks eesmärgiks. Õiguskorra kaitsmine karistuse täideviimise eesmärgina tähendab eelkõige selle tagamist, et süüdimõistetu ei paneks karistuse kandmise ajal toime uut kuritegu. Selliselt realiseeritakse vangistusega muu hulgas eesmärk tagada ühiskonna turvalisus (nii vangla julgeolek kui ka väljapoole vanglat jäävate isikute turvalisus) ja laiemalt põhiseadusliku väärtusena riigi sisemine rahu.¹¹⁵

Kinnipeetava suunamist õiguskuulekale elule võib käsitleda etappidena, mis algab individuaalse täitmiskava koostamisega, läbib õppimise ja töötamise ja vanglavälise suhtlemise ning lõpeb kriminaalhooldusega. Igasuguse vangidega tehtava töö eesmärk on taasühiskonnastamine ehk sotsiaalne rehabilitatsioon. Sellega tegeleb vähemal või suuremal määral kogu vangla.¹¹⁶

Vangla taasühiskonnastamise tööd võiks iseloomustada vastuvõtu-, põhi- ja vabastamisjärgu kaudu. Vastuvõtujärgus tehakse kindlaks kinnipeetava individuaalsed vajadused ja riskifaktorid, kus psühholoogid selgitavad vestluste, testide ja küsimustike abil välja kinnipeetava psüühilise ja emotsionaalse seisundi ning teevad ettepanekuid karistusaja planeerimiseks. Põhijärgus aitavad spetsialistid (kriminaalhooldusametnikud, sotsiaaltöötajad) kinnipeetavat tema taasühiskonnastamisel nii individuaalse nõustamise kui ka rühmatöö (sotsiaalsete rehabilitatsiooni programmide) kaudu. Vabastamisjärgus valmistatakse kinnipeetav ette eluks pärast vabanemist.¹¹⁷

¹¹³ Vangistusseadus RT I 2000, 58, 376...RT I, 20.12.2012, 17.

¹¹⁴ J. Sootak. Theories of Punishment and Reform of Criminal Law – Reforms as a Change of Mentality. *Juridica International* V/2000, lk 77.

¹¹⁵ RKÜKo 07.12.2009 nr 3-3-1-5-09, p 31.

¹¹⁶ Taasühiskonnastamine. Justiitsministeerium vanglate osakond. Arvutivõrgus: <http://www.vangla.ee/41425> (30.03.2103).

¹¹⁷ Vanglate ja kriminaalhoolduse aastaraamat. Tallinn 2008, lk 5. Arvutivõrgus: <http://www.vangla.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=35787/> (21.04.2013).

Seega juba karistuse kandmise ajal on võimalik rakendada kinnipeetavate suhtes aktiivselt retsidiivsust vähendavaid rehabiliteerivaid meetmeid, mis ei ole vastuolus inimõiguste ega õigusriigi põhimõtetega. Siia alla kuuluvad rehabilitatsiooni programmid, mille olemusel, eesmärkidel, sobivusel ning tõhususel peatutakse töös alljärgnevalt.

3.3 Sotsiaalsed rehabilitatsiooni programmid

Rehabilitatsioon kriminoloogia valdkonnas ei tähenda kaugeltki mitte ainult vanglast vabanenud isikute rehabilitatsiooni. Vanglakaristuse üks aspekte on rehabilitatsioon - kriminaalselt käitunud isiku muutmine, parandamine. Inimühiskonna algusest alates on püütud leida viise kuritegevuse vähendamiseks. Kurjategijate rehabilitatsioon ning selleks välja töötatud programmid ja nende mõjus, efektiivsus on alati olnud spetsialistide huviorbiidis.

Suhtumine kurjategijatesse on samuti alati olnud ambivalentne. Neid peetakse süüdlasteks, ühiskonnale ohtlikeks, ühiskonnast teatud mõttes väljaspool olijaiks. Sellisest ambivalentsusest tekibki küsimus, kas kurjategijaid peaks karistama või rehabiliteerima ning kumb vahend oleks tõhusam?¹¹⁸

Nii Eestis kui kogu maailmas on kõige levinumaks kurjategijate mõjutamise vahendiks nende paigutamine vanglasse. Kuid samas on teaduslikud uuringud näidanud, et lihtsalt kurjategija paigutamine vanglasse ei vähenda kuritegevust. Ja üha enam püütakse vanglatest teha mitte „kurjategijate ladustamise kohti“, kus oma aeg tuleb lihtsalt „ära istuda“, vaid pigem asutusi, kus kurjategijatega nende tuleviku nimel midagi kasulikku ette võetakse.¹¹⁹

Kriminoloogias nähakse rehabilitatsiooni eelkõige kui kurjategijaga tegelemist ja tema käitumise mõjutamist ning vastandatakse seda karistamisele kui kättemaksule. Laiemas tähenduses on rehabilitatsioon igasugune sekkumise vorm, mis püüab muuta kurjategijat, tema käitumist, mõtlemist ja tundeid.¹²⁰

¹¹⁸ I.Crow. The Treatment and Rehabilitation of Offenders. London: SAGE Publications 2001 (viidatud L. Aim. Vanglast vabanenud isikute rehabilitatsioon Tartu linna näitel. Bakalaureusetöö Tartu 2007, lk 12).

¹¹⁹ J. Saar. Kriminaalpsühholoogia. Tallinn: Juura 2007, lk 263.

¹²⁰ I.Crow. The Treatment and Rehabilitation of Offenders. London: SAGE Publications 2001 (viidatud L. Aim. Vanglast vabanenud isikute rehabilitatsioon Tartu linna näitel. Bakalaureusetöö Tartu 2007, lk 13).

Kurjategijate rehabilitatsiooniprogrammide väljatöötamisel kasutatakse erinevaid teaduslikke lähenemisi. Tänapäeval on üks levinumaid suundi kurjategijate rehabilitatsioonis kognitiiv-käitumuslik lähenemine. Selle kohaselt on kriminaalne käitumine, nagu iga teinegi käitumine õpitud tegevus, mida saab muuta, õpetades seaduserikkujatele uusi, adekvaatseid sotsiaalseid oskusi.

On olemas kahte tüüpi kognitiivseid rehabilitatsiooniprogramme: kognitiivsete oskuste programmid ja kognitiivse restruktureerimise programmid. Kognitiivsete oskuste treening põhineb eeldusel, et kurjategijad ei ole õppinud ühiskonnas toimetulekuks ja seaduskuulekaks käitumiseks vajalikke oskusi. Näiteks probleemi lahendamine, läbirääkimised, enesekehtestamine, viha kontrollimine ja sotsiaalsed oskused tuleb kurjategijail omandada spetsiaalse treeningu abil. Kognitiivne restruktureerimine põhineb eeldusel, et kurjategijad on omandanud destruktiivse hoiaku ja mõtlemisharjumused, mis omakorda viivad nad kuritegelikule teele. Kognitiivse restruktureerimise käigus leitakse need teatavad hoiakud ja mõtteviisid ning asendatakse adekvaatsete hoiakute ja mõtteviisidega treeningu abil.¹²¹

Enamik kurjategijate rehabilitatsiooniprogramme on multimodaalsed – st. kasutatakse korraga mitmeid erinevaid mõjutamistehnikaid. Kurjategijate rehabilitatsioon on keeruline valdkond. Faktoreid, mis mõjutavad programmi edukust, on äärmiselt palju: keskkond, kus programm toimub, sihtgrupi vanus, isiku motiveeritus ja paljud teised. iseärasused. Lisaks läbiviijate motiveeritus, professionaalsuse tase, programmi kestvusaeg, programmis kasutatavad meetodid ja üldine lähenemine jpm.¹²²

Uuringud on näidanud, et enamik täisealistele rakendatud rehabilitatsiooniprogramme omavad mõõdukat positiivset efekti ning alaealiste puhul on efektiivsus suurem.¹²³ Niisugusele järeldusele jõudnud uuringu autorid tõid välja seitse olulist printsiipi, mille järgimine suurendab rehabilitatsiooniprogrammide edukust.

¹²¹ L. Aim. Vanglast vabanenud isikute rehabilitatsioon Tartu linna näitel. Bakalaureusetöö Tartu 2007, lk 13. Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=33507/bakalaureusetö%F6%F6.pdf> (01.05.2013).

¹²² R. Ross. Prosotsiaalse kompetentsuse edendamine: Kognitiivkäitumuslikud suunad kriminaalpreventsioonis ja kurjategijate rehabilitatsioonis 1998 (viidatud L. Aim. Vanglast vabanenud isikute rehabilitatsioon Tartu linna näitel. Bakalaureusetöö Tartu 2007, lk 14).

¹²³ G. Gaes, T. Flanagan, I. Motiuk, L. Stewart. Adult correctional treatment. In M. Torny, J. Petersilia (Eds.). Prisons, Crime and Justice. Crime and Justice, A. Review of Research, Vol 26. Chicago: University of Chicago Press 1999, p 361 – 426 (viidatud J. Saar. Kriminaalpsühholoogia. Tallinn: Juura 2007, lk 266).

Esiteks peavad sekkumised olema suunatud kriminogeensetele omadustele, s.o neile psühholoogilistele defektidele, mis iga konkreetse kurjategija puhul soodustavad kuritegude toimepanekut. Näiteks impulsiivsus, asotsiaalsed hoiakud ja kaaslased, madal verbaalne intelligentsus, vanemliku kasvatuse puudumine, vähesed oskused probleemidega toimetulekul ja puudulikud enesekontrolli oskused, varased käitumisprobleemid, vähesed hariduslikud, tööalased ja igapäevaelulised oskused. Teiseks peavad olema rehabilitatsiooniprogrammid mitmekülgsed (multimoodaalsed) ja suunatud kõigile kriminogeensetele omadustele. See eeldab isiku varasemat uuringut, et teha kindlaks tema põhilised kognitiivsed ja emotsionaalsed puudujäägid. Kolmandaks peavad rehabilitatsiooniprogrammid olema kohaldatud nii iga isiku puudustele kui ka õppimisstiilile. Neljandaks peavad kurjategijad olema selekteeritud vastavalt riski tasemele. Viidendaks peavad programmid tugevdama kurjategijate käitumisoskust nii õigusvastasest käitumisest parema arusaamise kui ka sellele vastuseismise mõttes. Oskustele orienteeritud käitumisteraapiate abil saab luua ja tugevdada õiguskulekale käitumise mudeleid ning need on ühed edukamatest. Kuuendaks peavad rehabilitatsiooni programmid kestma ajaliselt piisavalt. Kiiresti korda (Quick Fix) tüüpi programmid kurjategijate puhul ei ole efektiivsed. Ja seitsmendaks peab toimuma pidev kohtlemisprotsess nii asutuses viibimise kestel, kui ka sealt lahkudes. Asutusest lahkudes on vajalik koostöö asutusväliste hooldusstruktuuridega.¹²⁴

Rehabilitatsiooniprogrammide eesmärgiks on õpetada kinnipeetavale sotsiaalseid oskuseid, mis aitaksid neil ühiskonnas õiguskulekalt toime tulla ning mis maandavad tema kriminogeenseid riskifaktoreid.

Eesti vanglasüsteemis lähtutakse kurjategijate riskifaktorite väljaselgitamisel riskihindamise meetodikast. Riskihindamise meetodikas esineb kaks lähenemist. Kliiniline ehk professionaalne hindamine, mis toetub praktikute subjektiivsele hinnangule ja põhineb nende kogemusel töös üksikute juhtumitega (kasutatakse pigem meditsiini ja vaimse tervise valdkonnas).¹²⁵

Teine lähenemine on statistiline ehk kindlustushindamine, mis on empiiriliselt põhjustatud kindlate muutujate süstemaatilise kogumise ja analüüsimisega. Viimane sisaldab enamasti

¹²⁴ J. Saar (viide 119), lk 267-268.

¹²⁵ P. Liba. Korduvkuritegevuse riskide hindamise lähtealused ja praktika Eesti vanglasüsteemis. *Juridica* X/2011, lk 782.

statistilist algoritmi, mis võimaldab muuta informatsiooni numbriliseks tulemuseks, mis tähistab indiviidi riskitaset.¹²⁶

Riskihindamise meetodika abil selgitatakse välja isiku probleemsed kohad (riskifaktorid), mida karistusaja jooksul individuaalse täitmisplaani alusel vajalike sekkumiste kaudu maandama hakatakse.

Eestis rakendatav riskihindamise vahend hõlmab järgmisi teemasid: kriminaalne tegevus, eluase, haridus- ja töökäik, majanduslik toimetulek ja sissetulekuallikad, suhted ja elustiil, alkoholi, narkootikumide ja muude sõltuvusainetega seotud probleemid; tervis ja emotsionaalne seisund; mõtlemine ja käitumine; isiku hoiakud ning ohtlikkus.¹²⁷

Rehabilitatsiooniprogrammide ja riskihindamise läbiviijateks on Eesti vanglasüsteemis sotsiaaltöötajad, kriminaalhooldusametnikud ja psühholoogid.

3.4 Kurjategijate rehabilitatsiooniprogrammid Eestis

Eesti vanglasüsteemis on kasutusel resotsialiseerimise eesmärgi saavutamiseks mitmeid erinevaid programme, mis on suunatud süüdimõistetu kuritegelike riskifaktorite maandamiseks. Rehabilitatsiooniprogrammide kaudu mõjutatakse süüdimõistetu mõtlemist ja käitumist. Programmidega õpetatakse ka uusi oskuseid ning teadmisi, kuidas elus toime tulla.

Kasutusel olevad sotsiaalprogrammid on suunatud narkootikumidega seotud õigusrikkujatele, vaimsete- ja käitumishäiretega kinnipeetavatele, seksuaalkurjategijatele, roolijoodikutele jne.

Hetkel on vanglasüsteemis kasutusel järgmised rehabilitatsiooni programmid:

- Viha juhtimine

Programm on mõeldud neile, kes ei suuda oma ärritust ja tundeid valitseda. Õpetatakse viha vaos hoidma, et see ei pääseks inimest valitsema;

- Sotsiaalsete oskuste treening

Õpitakse end igapäevaelus väljendama, oma mõtteid analüüsima ja käitumist kontrollima.

Täiendatakse ja arendatakse oskusi, mida on vaja teiste inimestega suhtlemisel: praktiliste

¹²⁶ P. Liba (viide 125), lk 782.

¹²⁷ Riskihindamise käsiraamat. Justiitsministeerium 2011 (viidatud P. Liba. Korduvkuritegevuse riskide hindamise lähtealused ja praktika Eesti vanglasüsteemis. Juridica X/2011, lk 784).

harjutuste, rollimängude, arutelude jm harjutuste abil õpitakse erinevates olukordades teisi ja ennast kahjustamata toime tulema;

- Agressiivsuse asendamise treening

Õpitakse agressiivse käitumise asemel kasutama positiivseid sotsiaalseid oskusi. Eesmärk on muuta osalejat nii, et teiste inimestega arvestamine oleks tema mõtlemises ja käitumises tähtis tegur. Programm on mõeldud keskmise või sellest kõrgema retsidiivsusriskiga vägivaldsetele õigusrikkujatele, kes tahavad ennast muuta;

- Eluviisitreening õigusrikkujatele

Sõltuvusainete kuritarvitajatele/sõltlastele ja hasartmängusõltlastele, kelle puhul sõltuvus põhjustab õigusvastast käitumist. Üldeesmärgiks on muuta sõltuvust tekitavate ainete tarvitamist. Maksimumeesmärk on lõpetada ainete tarvitamine ja/või hasartmängude mängimine ning vähim eesmärk on kontroll tarvitamise/mängimise üle;

- EQUIP

Eesmärk on õpetada noortele vastutusrikast mõtlemist ja käitumist kaaslaste abistamise kaudu. Osaleda saavad keskmise või kõrgema retsidiivsusriskiga 14–21-aastased vägivaldsed noored, kes tahavad oma käitumist muuta;

- Liiklusohutusprogramm

Programm on mõeldud isikutele, kes on süüdi mõistetud liiklussüütegude eest, kuriteo põhjused on seotud mõtlemise, käitumise ja hoiakutega, mitte alkoholisõltuvusega;

- "Õige hetk"

Individuaalprogramm inimestele, kel on probleeme toimetulekuga; eesmärk on aidata süüdimõistetuil omandada, arendada ja rakendada mitmesuguseid sotsiaalsete probleemide lahendamiseks seotud oskusi, et nad suudaksid probleemsetes olukordades toime tulla;

- Vabanemiseelne programm

Neile, kelle vangistus on kestnud üle aasta, et enne vabanemist õpetada igapäevaseid toimetulekuoskusi ja ühiskonnas paremini hakkama saada;

- Seksuaalkurjategijate programm

Eesmärk on aidata seksuaalkuriteo sooritanul mõista oma kuritegu ja analüüsida selleni viinud asjaolusid. Programm on mõeldud vaimselt tervetele vangidele, kellele on kohtuotsusega või individuaalse täitmiskava tingimuseks määratud tagasilanguse ennetamise programmis osalemine. Liituda võib ka vabatahtlikult;

- Pere- ja paarisuhte vägivalda vähendamine

See on mõeldud lähisuhtevägivalda eest süüdi mõistetud isikutele. Programmi eesmärk on panna süüdlast mõtlema tekitatud kahjudele ning õpetada seadma oma tegevustele eesmärged, et kasvatada enda ja oma lähedaste turvalisust;

- "Võida"

Sihtrühm on naissoost süüdimõistetud, kel puudub motivatsioon loobuda kuritegelikust käitumisest, kelle vanemaoskused ja suhted lähedastega on probleemsed ning kes ei tööta või on tegevusetu. Eesmärk on neid motiveerida, et nad suudaksid ellu viia muudatusi, mis parandavad nende elukvaliteeti.¹²⁸

Praktiliselt on olemas igale riskile vastav rehabilitatsiooni programm, mille eesmärgiks on vähendada retsidiivsust. Rehabilitatsiooni programmidesse lülitatakse süüdimõistetud peale riskihindamist. Käesolev töö toob välja kõige olulisemad rehabilitatsiooniprogrammid, mille sihtgrupiks on just nn ohtlikud ja vägivaldsed kurjategijad. Nendeks on esiteks „Viha juhtimise“ programm, teiseks „Agressiivsuse asendamise treening“, kolmandaks seksuaalkurjategijate rehabilitatsiooni programmid „STOP“ ja „Uus Suund“.

3.4.1 Viha juhtimise programm

„Viha juhtimine“ (Anger Management) on kognitiiv – käitumuslik sotsiaalprogramm. Eesti vanglates viiakse nimetatud kognitiiv-käitumuslikku kursust läbi alates 2001 aastast. Antud programmi raames töötatakse isiku mõtlemise ja käitumisega rollimängude, arutelude ning kodutööde abil.¹²⁹

Programmi „Viha juhtimine“ sihtgrupiks on impulsiivse ja agressiivse käitumisega isikud, kellel on raskusi ärritumise ja oma tunnete valitsemisega. Programmi tuleb valida isikud, kellel on oma vihapuhangute ohjeldamisega ilmseid raskusi, kuna tihtipeale on suunatud sisekorra-eeskirja rikkumistes süüdistatud vange, kuid need peaksid osalema ainult juhul, kui neil on tõesti raske oma viha valitseda.¹³⁰

Kursuse eesmärgiks on:

- täiendada kursusest osavõtjate arusaamist sellest, mis nendega vihastades toimub;
- selgitada, miks on vaja oma käitumist kontrollida;
- selgitada, miks on viha talitsemine kasulik;

¹²⁸ Sotsiaalse rehabilitatsiooni programmid õigusrikkujatele. Justiitsministeerium: Vanglateenistus. Arvutivõrgus: <http://www.vangla.ee/51223> (05.04.2013)

¹²⁹ Valik rehabilitatsiooniprogramme vanglates. Justiitsministeerium 2005, lk 12. Arvutivõrgus: <http://www.kuriteoennetus.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=17830/Valik+rehabilitatsiooniprogramme+vanglates.pdf> (21.04.2013).

¹³⁰ Vihajuhtimine juhendaja abimaterjal. Justiitsministeerium: Vanglateenistus 2012, lk 6-7.

- parandada oskust oma viha talitseda;
- harjutada viha talitsemist rollitreeningute abil.¹³¹

Programm viiakse läbi kuuest kuni kaheksast isikust koosneva rühmaga. Enam kui kaheksast liikmest ei tohi rühm koosneda, vastasel juhul on raske kõikidele tähelepanu pöörata.¹³² Programm koosneb üheksast kohtumisest, ühe korra pikkus on kuni kaks tundi. Reeglina viivad vihajuhtimise programmi läbi kaks vastava koolituse saanud spetsialisti.¹³³

Ettepanekuid programmis osalemise kohta teevad nii vangla personal kui ka vangid ise. Juhendajad valivad programmis osalejad esitatud kandidaatide hulgast välja teiste vanglatöötajate abiga.

Süüdimõistetuid jälgitakse nelja nädala jooksul ning vaadeldakse tegude sagedust. Jälgitakse järgmisi viha ilminguid: loobib kambris või koridoris asju; lõhub oma asju; lärmab koridoris; karjub kaasvangide peale; ei kõnele tükk aega teiste vangidega; varastab asju; on ärritunud ja agressiivne; jätab sageli töö pooleli; ähvardab sõnadega teisi vange või vanglatöötajaid; sõimab valvurit ja karjub tema peale; enamik vange väldib teda; keeldub jalutuskäikudest; vanglatöötajatega kõneldes žestikuleerib agressiivselt; rikub teiste asju; ei märka enda ümber viibivaid inimesi; räägib kiiresti ning segab teiste jutule vahele (et neid vaikima sundida), paugutab ustega, tülitseb kaasvangidega, norib tüli, istub mornilt oma kambris jne.¹³⁴

Viha juhtimise kursusel osalejad klassifitseeritakse rühmadesse ülalpool toodud näitajate põhjal. Selleks on neli rühma. Esimesse kuuluvad vangid, kes kaotavad suheldes nii vanglatöötajate kui ka kaasvangidega sageli enesevalitsuse ja võivad käituda agressiivselt. Sellel vägivaldsel käitumisel ei ole kindlat eesmärki, selle põhjustab üksnes suutmatus end ohjeldada. Teise rühma kuuluvad sellised vangid, kes võivad teha halba ja olla agressiivsed selleks, et oma tahtmist läbi suruda. Nende vägivaldsus ja ähvardav käitumine ei ole enesevalitsuse kaotamise tagajärg, vaid teadlik tegevus. Need inimesed oskavad vajaduse korral oma viha vaos hoida.

Kolmandasse rühma kuuluvatel vangidel on raske pikalt millelegi keskenduda ning oodata ära sündmuste toimumine või oma lootuste täitumine. Nad jätavad tegevuse sageli pooleli. Nende

¹³¹ Ibid

¹³² Vihajuhtimine juhendaja abimaterjal (viide 130), lk 7.

¹³³ Valik rehabilitatsiooniprogramme vanglates (viide 129), lk 13.

¹³⁴ Vihajuhtimine juhendaja abimaterjal (viide 130), lk 14.

mõtted, tunded ja eesmärgid sõltuvad vahetult ümbritsevast keskkonnast pärinevatest ärritajatest. Teiste vastu nad siiski vägivaldsed ei ole. Neljandasse ja viimasesse rühma kuuluvatel vangidel on küll raske ennast vaos hoida, kuid neil ei ole kalduvust kasutada vägivalda oma eesmärkide saavutamiseks.¹³⁵

Sellise kvalifitseerimise tulemusena on esimesse rühma kuuluvad vangid vägivaldsed ning sobilik antud sotsiaalprogrammi läbima.

Isikud, kes on osalenud „Viha juhtimise“ programmis, väidavad, et kasutavad kursusel saadud oskusi ja teadmisi konfliktiolukordades. Samuti on saanud osalejad positiivse kogemuse, leides väärtuslikke omadusi iseendas ja saavutades teiste inimestega parema kontakti.¹³⁶

3.4.2 Agressiivsuse asendamise treening

Agressiivsuse asendamise treening (Aggression Replacement Training, ART) on kognitiiv – käitumuslik rehabilitatsiooniprogramm, kus kasutatakse töös õigusrikkujate suhtes mitmekülgset lähenemist. Eesti vanglasüsteemis viiakse antud treeningut läbi alates 2003. aastast.¹³⁷

Agressiivsuse asendamise treeningprogrammi sihtgrupiks on keskmise või sellest kõrgema retsidiivsusriskiga vägivaldsed õigusrikkujad. Nendeks on vägivaldsete kalduvustega, madala moraalse mõtlemise taseme ja väheste sotsiaalsete oskustega isikud.¹³⁸

Agressioon on õpitud käitumine vaatluse, imitatsiooni, vahetu kogemuse ja harjutamise kaudu. Agressiivsel käitumisel on mitmeid isiku sisemisi ja väliseid põhjuseid. Agressiivsuse asendamise treening on ülesse ehitatud kolmest blokist. Nendeks on sotsiaalsete oskuste treening, viha ohjamise treening ja kõlblustreening.¹³⁹

Sotsiaalsete oskuste treening kätkeb endas nende oskuste õpetamist, mis aitavad asendada kontrollimatud destruktiivsed võtted konstruktiivsete oskustega. Treening on suunatud

¹³⁵ Viha juhtimine juhendaja abimaterjal (viide 130), lk 15.

¹³⁶ Valik rehabilitatsiooniprogramme vanglates (viide 129), lk 13.

¹³⁷ Valik rehabilitatsiooniprogramme vanglates (viide 129), lk 11.

¹³⁸ Agressiivsuse asendamise treening. Justiitsministeerium: Vanglteenistus 2012, lk 18.

¹³⁹ Ibid, lk 18.

sihtgrupi olulistele sotsiaalsetele põhioskustele, eesmärgiga põhjustada muutus antud dünaamilises riskifaktoris.¹⁴⁰

Viha ohjamisel selgitatakse välja viha vallandajad.. Seejärel kasutab programm standardseid viha ohjamise tehnikaid, et suurendada eneseteadlikkust sisemistest viha märkidest, õpetada toimetuleku strateegiaid, treenida oskusi, enesejuhendamist ja sotsiaalsete probleemide lahendamist, muutmaks seda dünaamilist riskifaktorit.¹⁴¹

Kõlblustreening püüab suunata aspekte, mis on seotud kõlblise mõtlemise arengu peetusega ja sellega seonduva kalduvusega. Seega püüab programmi antud osa arendada õiguserikkujate kõlblise mõtlemise oskusi ja laiema sotsiaalse perspektiivi arvessevõtmist. Nimetatud eesmärgid antud dünaamilise riskifaktori muutmisel saavutatakse enesejuhendamise ja sotsiaalsete probleemide lahendamise treeningu abil ning juhitud eakaaslaste grupi kohtumiste kaudu sotsiaalsete otsuste tegemiseks.¹⁴²

Agressiivsuse asendamise treeningu eesmärgiks on, et isik mõistaks oma agressiivsuse põhjuseid ning õpiks seda asendama positiivsete alternatiividega. Lisaks on antud treeningu sihiks avaliku korra rikkumiste ja kuritegeliku kahju tekitamise vähendamine.

ART kasutatakse laialdaselt töös noorukitega Põhja-Ameerikas. Algselt töötati see välja täiskasvanute jaoks ning seda on kasutatud isiksushäiretega täiskasvanutega.¹⁴³

ART treeningprogrammil on olemas uuringute baas, mis toetab selle efektiivsust.¹⁴⁴ Lisaks on täheldatud treeningprogrammi läbiviijad, kes ka hindavad selle efektiivsust, et ART – s osalenute käitumine on muutunud tasakaalukamaks ning korra rikkumised on vähenenud. Osalenute endi sõnul nad nüüd tõepoolest mõtleavad enne kui tegutsevad.¹⁴⁵

¹⁴⁰ Agressiivsuse asendamise treening (viide 138), lk 19.

¹⁴¹ Ibid, lk 19.

¹⁴² Agressiivsuse asendamise treening (viide 138), lk 19.

¹⁴³ Valik rehabilitatsiooniprogramme vanglates (viide 129), lk 11.

¹⁴⁴ Goldstein & Glick, 1987; Goldstein., 1989; Goldstein, 1994; Leeman, Gibbs & Fuller, 1993 (viidatud Agressiivsuse asendamise treening, lk 17).

¹⁴⁵ Valik rehabilitatsiooniprogramme vanglates (viide 129), lk 10.

3.4.3 Seksuaalkurjategijate sotsiaalprogrammid

Seksuaalkuritegudes süüdimõistetud on vanuse, rahvuse, kriminaalkarjääri ja kuriteo liigi poolest heterogeenne rühm. Seksuaalkurjategijate rehabilitatsiooni ja kuriteo kordamisega seostatakse sageli uskumusi, mis võivad mõjutada seksuaalkurjategijate rehabilitatsiooni karistuse täidesaatmise osana.¹⁴⁶

Üsna levinud on arvamus, et seksuaalkurjategijad kordavad oma kuritegusid kiiresti ja lapse seksuaalselt ära kasutajatel on kuriteo kordamise tõenäosus suurem kui nendel, kelle ohvrid olid täiskasvanud. Uskumused seksuaalkurjategijate kõrge kordamisriski ja kordamisega seonduvate riskitegurite kohta põhinevad harva uurimistulemustel ning uurimistulemused ei kinnita kõrget kordamisriski. Seksuaalkuritegusid korratakse üsna vähe ja isikud, kes mõistetakse korduvalt süüdi seksuaalkuritegudes, on tavaliselt sooritanud ka muid kuritegusid¹⁴⁷

Teine väga levinud seksuaalkuritegude kordamisega seonduv uskumus on, et seksuaalkurjategijate suhtumine oma kuriteosse on seotud kuriteo kordamise riskiga. Eriti arvatakse, et kuriteo eitamine (Ma ei ole sooritanud seksuaalkuritegu ega ka muud kuritegu) või vähendamine (Tegu rajanes mõlemapoolsel kokkuleppel, seepärast ei ole see kuritegu) suurendavad seksuaalkurjategija riski teha uusi seksuaalkuritegusid. Uurimuste tulemused ei toeta ka seda arvamust. Kuriteo eitamisel on inimesele loomumane psühholoogiline funktsioon – pürgimus jätta endast sotsiaalselt positiivne mulje. Vähendamine omakorda seondub inimese jaoks tavalise nähtusega: inimene peab põhjendama enda jaoks teo tegemist, kui ta teab, et tegi midagi valet või ebaseaduslikku, tegu peab tunduma võimalikuna enne ja pärast sooritamist.¹⁴⁸

Kolmas seksuaalkurjategijatega seonduv arusaam on, et seksuaalkurjategija ei saa muutuda ja seksuaalkurjategijate rehabilitatsioon on raske. Nendele arusaamadele ei leidu teaduslikku alust. Seksuaalkurjategijaid, nende kuritegude kordamist ja rehabilitatsiooni karistuse täidesaatmise osana on uuritud ja arendatud aktiivselt viimased 30 aastat.¹⁴⁹

¹⁴⁶ N. Nurminen. Individuaalprogramm „Uus Suund“ seksuaalkuritegudes süüdimõistetutele 2012, lk 10.

¹⁴⁷ N. Nurminen (viide 146), lk 10.

¹⁴⁸ Ibid, lk 10-11.

¹⁴⁹ N. Nurminen (viide 146), lk 11.

Seksuaalkurjategijate rehabilitatsioonimeetodite valikut on oluliselt mõjutanud iga perioodi valitsevad arusaamad selle kohta, millest tuleneb seksuaalkuritegevus, millele peaks rehabilitatsioon keskenduma ja milliste meetoditega seksuaalkurjategijaid rehabiliteeritakse.

Viimase kahekümne aasta jooksul on töös seksuaalkurjategijatega hakatud rohkem rõhutama kuriteo sooritamise kaasnivate psühholoogiliste ja sotsiaalsete puuduvate tegurite käsitlemist. Rehabilitatsioonis mõjutatakse süüdimõistetu kuritegelikku käitumist põhjustavaid ja soodustavaid kordamise riskitegureid (kriminogeensed tegurid), näiteks hälbiv seksuaalne erutumine, puudujäägid lähedaste inimsuhete loomisel.¹⁵⁰

Lisaks on viimastel aastatel ettekujutus seksuaalkurjategijate rehabilitatsioonist oluliselt täienenud. Riski ohjamisel ja tagasilanguse ennetamisel põhinevate programmide ja nende taustaks olevate teooriate (What Works — riski, vajaduse ja vastavuse põhimõtete kõrvale on tekkinud uusi rehabilitatsiooniteooriaid. Üks sellistest teooriatest on Good Lives Model (GLM). See on sotsiokognitiivne mudel, mille abil võidakse selgitada seksuaalkurjategija käitumise motiive, mis ilmnevad üheksa kõikidele inimestele ühise esmatasandi vajaduse kaudu (primary needs).¹⁵¹

Sekkumiste valik seksuaalkurjategijatele on oluliselt mitmekesisunud, nt pakutakse neile psühhoteraapiat, suhtlemisteraapiat, kognitiivkäitumuslikke teraapiaid, viha ja stressi juhtimist ning hoiakute ja mõtete muutmisele suunatud programme. Osa sekkumisi on mõeldud vanglas rakendamiseks, osa viiakse läbi kriminaalhooldaja järelevalve all.¹⁵²

3.4.3.1 Seksuaalkurjategijate rehabilitatsiooni programm „STEP“

Alates 2007. aastast on vanglas olevatele seksuaalkurjategijatele pakkuda tagasilanguse ennetamise programmi „STEP“.¹⁵³

¹⁵⁰ N. Nurminen (viide 146), lk-d 11-13.

¹⁵¹ Ibid, lk-d 10-12.

¹⁵² Seksuaalkurjategijate kohtlemine ja ravivõimalused. Justiitsministeerium: Kriminaalpoliitika osakond. Kriminaalteabe ja analüüsi talitus, Tallinn 2009, lk 17. Arvutivõrgus: [http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=47993/Seksuaalkurjategijate+kohtlemine+ja+raviv%F5imalused+\(2009\).pdf](http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=47993/Seksuaalkurjategijate+kohtlemine+ja+raviv%F5imalused+(2009).pdf) (21.04.2013).

¹⁵³ Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku, psühhiaatrilise abi seaduse, karistusregistri seaduse, kriminaalhooldusseaduse ja tervishoiuteenuste korraldamise seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri SE 176, lk 4. Arvutivõrgus: Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=002f8f61-4129-4edb-8859-99be22179a27&> (21.04.2013).

„STEP“ rehabilitatsiooni programm on kognitiiv-käitumuslik ligi aasta kestev rühmatöö, mida teostatakse ainult vanglas ning seda põhjusel, et kuna programm nõuab ühe läbiviija osas psühholoogi erialast ettevalmistust. Programmi läbiviijateks on psühholoogid/psühhoterapeudid.

Programmi eesmärgiks on vähendada selles osalevate seksuaalkurjategijate kuriteo kordamise riski, mistõttu programmis osalema valitavate seksuaalkurjategijate kuriteo kordamise risk peab olema teatud tasemel. Programm ei ole mõeldud madala riskiga seksuaalkurjategijatele, kuna madala riskiga kurjategijad ei vaja pikka ja intensiivset programmi kordamisriski vähendamiseks.¹⁵⁴

Programmi õppematerjalide kohaselt on programm mõeldud vaimselt tervetele vangidele, kes on oma kuriteo üles tunnistanud ning kel pole psühholoogiliste ja psühhiaatriliste analüüside põhjal diagnoositud psühhopaatiaid.¹⁵⁵

Tagasilanguse ennetamise programmi arvatakse kinnipeetav järgmise asjaolude esinemisel: tunnistab oma kuritegu, on vaimselt terve, nõus osalema vabatahtlikult ning on psühholoogiliste ja psühhiaatriliste hinnangute põhjal sobilik programmi (ei põe psühhopaatiaid). „STEP“ programmi ei kohaldata kinnipeetavatele, kellel on välja arenenud uimastisõltuvus (sh alkoholisõltuvus).¹⁵⁶

Kolm peamist teemat, mida „STEP“ programmis käsitletakse on grupiliikme seksuaalne minevik, tagasilanguse ennetamine ehk kuriteo ahel ja ohvriempaatia. Seksuaalse mineviku teema all vaadeldakse: pereliikmetevahelisi suhteid, kasvupere kirjeldust, sõprussuhteid, mitmesuguseid asetleidnud olulisemaid sündmuseid (surm, haigus jne). Lisaks mitmesuguseid asetleidnud seksuaaljuhtumeid (s.h esimesed seksuaalteadmised, kogemused, fantaasiad), paarisuhteid jne.

Tagasilanguse ennetamise teema all käsitletakse kuriteoahelat, mille abil saab mineviku faase kaardistada ning seejärel kavandatakse sekkumine, mida konkreetne isik tegelikult vajab (nt sotsiaalsete oskuste õpetamine, vihaga toimetulek jne). Ohvriempaatia teemas keskendutakse ainult ohvrile ja püütakse panna isikut mõtlema selle üle, millised olid kuriteo lühiajalised ja

¹⁵⁴ N. Nurminen (viide 146), lk 11.

¹⁵⁵ Seksuaalkurjategijate kohtlemine ja ravivõimalused (viide 152), lk 26.

¹⁵⁶ Ravijuhis seksuaalkurjategijate menetlemiseks. Tallinn 2010, lk 59. Arvutivõrgus:

<http://valitsus.ee/UserFiles/valitsus/et/riigikantselei/strateegia/politika-analuusid-ja-uuringud/tarkade-otsuste-fondi-uuringute-kokkuvotted/Ravijuhis%20seksuaalkurjategijate%20menetlemiseks.pdf> (21.04.2013).

pikaajalised tagajärjed ohvri jaoks. Samuti püütakse isikut panna mõtlema selle üle, millised tundemärke (nt segadus, hirm, ärevus jne) ta ohvri juures kuriteo toimepanemise ajal täheldas. Isikul palutakse ennast asetada ohvri rolli ja kirjeldada läbi iseenda ohvri tundeid. Uuritakse, kas isikul on säilinud mõtted või fantaasiad ohvri kohta. Ohvriempaatia teema lõpus kirjutab isik kirja enda ohvrile, milles ta peab üles näitama täielikku vastutust toimunu eest ning vabandama.¹⁵⁷

Tagasilanguse ennetamise programm on küll uuringute põhjal efektiivne, kuid leiti, et on vaja veel sellele lisaks seksuaalkurjategijatele rehabilitatsiooniprogrammi, kuna „STEP“ programmist jäävad osad kurjategijad välja. Esiteks põhjusel, et „STEP“ programmi keskseks valikukriteeriumiks on kordamisriski algtase. Teiseks võib seksuaalkurjategija karistusaeg olla „STEP“ programmi läbimiseks liiga lühike, kuid programm tuleb tervikuna läbida. Programmi katkestamine suurendab paljude uurimuste kohaselt uute seksuaalkuritegude sooritamise tõenäosust. Ning põhjusel, et „STEP“ programmi teostatakse ainult vanglas ning kriminaalhooldusel olevatel seksuaalkurjategijatel ei ole võimalik osaleda.

Seega on tänaseks välja töötatud psühholoog Niina Nurminen poolt uus seksuaalkurjategijate individuaalprogramm „Uus Suund“. Tegemist on väga uue rehabilitatsiooni programmiga, mis võeti kasutusele alles aasta tagasi.

3.4.3.2 Seksuaalkurjategijate rehabilitatsiooniprogramm Uus Suund

Individuaalprogramm „Uus Suund“ on mõeldud seksuaalkuritegudes süüdimõistetud meestele ja naistele, kes kannavad karistust vanglas või on allutatud kriminaalhooldusele. Programm on osa süüdimõistetu terviklikust karistusplaanist. Kõrge riskiga seksuaalkurjategijaid saavad läbida programmi enne „STEP“ programmis osalemist või selle järel. Programm sobib ka neile kõrge riskiga seksuaalkurjategijatele, kes ei jõua karistuse kandmise ajal vanglas seda läbida. Sotsiaalprogramm „Uus Suund“ sobib vabaduses karistust kandvatele süüdimõistetutele (tingimisi karistatud või ühiskondlikku tööd tegevatele või noortele seksuaalkuriteo eest tingimisi karistatutele).¹⁵⁸

Sotsiaalprogrammis osalejad valitakse välja järgmiste näitajate põhjal:

- süüdimõistmine seksuaalkuriteos;

¹⁵⁷ J. Kruit. Tagasilanguse ennetamise programmi manuaal. Justiitsministeerium: Vanglate osakond, lk 1-2.

¹⁵⁸ N. Nurminen (viide 146), lk 15.

- piisavalt aega programmi läbimiseks;
- piisav keeleoskus (et programmi oleks võimalik läbida).¹⁵⁹

Programm koosneb kolmest osast: Esimeses osas käsitletakse seda, mis juhtus (räägitakse kuriteost). Teises keskendutakse sellele, miks kuritegu toimus ja mis kuriteoga tegemist oli. Kolmandas osas arutatakse, mida on vaja, et kuritegu enam ei korduks.¹⁶⁰

„Uus suund“ on individuaalprogramm, kus on võimalik arvestada iga eri süüdimõistetud vajadustega. Liigendatult ja juhendi alusel teostatuna tagatakse see, et igal karistatul on võrdsed võimalused käsitleda oma teoga seonduvaid asjaolusid ja otsida elule uut suunda karistuse sihipärase ja mõjusa täidesaatmise kaudu.¹⁶¹

Igale süüdimõistetule koostatakse individuaalne ja sihipärane hoolduskava, mida täidetakse terve karistusaja vältel. Hoolduskava eesmärgid põhinevad ühelt poolt nendel teguritel, mis on süüdimõistetud kuritegeliku käitumise aluseks ja teisalt kuritegevuseta elu soodustavatele teguritele.

Vanglasüsteemis viivad rehabilitatsiooni programmi „Uus suund“ läbi vanglateenistuse ametnikud (kriminaalhooldajad, sotsiaaltöötajad jne), kes on läbinud vastava koolituse.

Erinevate ravimeetodite võrdlus on näidanud, et kognitiiv-käitumuslikke teraapiaid, mis keskenduvad nn tagasilangemise ennetamise mudelile, peetakse üheks paremaid tulemusi andvaks sekkumiseks seksuaalkurjategijate retsidiivsuse vähendamisel.¹⁶²

Kindlasti tuleb edasi arendada sotsiaalhoolekannet vanglasüsteemis ning koolitada rehabilitatsiooni programmide läbiviimiseks rohkem spetsialiste. Kuid ka praegune süsteem toimib rahuldavalt ning täidab ühiskonna kaitse eesmärki ning vähendab süüdimõistetute retsidiivsust.

Kahjuks puudub Eestis statistika rehabilitatsiooni programmide efektiivsuse kohta, kuid loodetavasti, saab see tulevikus olema. Eestis on rehabilitatsiooniprogrammide kasutus nii

¹⁵⁹ Ibid, lk 16.

¹⁶⁰ N. Nurminen (viide 146), lk 13.

¹⁶¹ Ibid, lk 8.

¹⁶² Saleh Fabian M., Grudzinskas Alber J., Bradford John M., Appelbaum, P., Brodsky Daniel J. (2009). Sex Offenders. Identification. Risk Assessment. Treatment and Legal Issue. Oxford University Press, UK. (viidatud Seksuaalkurjategijate kohtlemine ja ravivõimalused, lk 17).

lühiajaline, et suurematest jälgimistest ja efektiivsusuuringutest on veel vara rääkida. Hetkel võib öelda, et Eestis kasutatavate rehabilitatsiooniprogrammide efektiivsus põhineb teiste maade tõestatud efektiivsusuuringutel. Kuid kui vaadata Eestis läbiviidud retsidiivsusuuringut, siis kognitiiv-käitumuslik ravi vanglas vähendas seksuaalkurjategijate retsidiivsust 14,9% võrreldes programmis mitteosalenud isikutega.¹⁶³

3.5 Karistusjärgne käitumiskontroll

Karistusjärgne käitumiskontroll on Eesti õigusesse jõudnud alles hiljuti. Antud instituut võeti kasutusele 24. juulil 2009 jõustunud karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja vangistuseseaduse muutmise seadusega.¹⁶⁴

Karistusjärgne käitumiskontroll on sätestatud Karistusseadustiku § 87¹.¹⁶⁵ Tegemist on mittekaristusliku mõjutusvahendiga, mille eesmärk on vähendada korduvkuritegevust, suurendades nii ühiskonna turvalisust.¹⁶⁶

Karistusjärgne käitumiskontroll kujutab endast süüdlase allutamist KarS § 75 nimetatud kontrollnõuetele ja kohustustele põhikaristusena mõistetud vangistuse kandmisel vabanemise järgselt.¹⁶⁷

Käitumiskontrolli kohaldamise aluseks on hinnang, et süüdimõistetu vajab abi sotsiaalsel kohanemisel ja järelvalvet edasiste kuritegude toimepanemise vältimiseks. Aluseid võib jagada materiaalseks ja formaalseks. Materiaalseks aluseks on prognoos, et süüdimõistetu ei paneks vabaduses viibides toime uusi raskeid kuritegusid. See prognoos tugineb asjaoludel, millega kohus peab karistusjärgse käitumiskontrolli kohaldamise küsimust lahendades arvestama. Asjaolud, mida peab arvestama on karistusseadustikus kirjutatud lahti võimalikult detailselt. Loetelu on võrreldav vangistusest tingimisi ennetähtaegselt vabastamist reguleerivas KarS § 76 lg 3 sätestatuga.¹⁶⁸

¹⁶³ Retsidiivsus Eestis (viide 44), lk 127.

¹⁶⁴ Karistusseadustik.¹- RT I 2009, 39, 261.

¹⁶⁵ Karistusseadustik. ¹- RT I 2001, 61, 364...RT I, 17.04.2013, 8.

¹⁶⁶ Seletuskiri (viide 26), lk 1.

¹⁶⁷ E. Kergandberg, P. Pikamäe. Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2012, lk 974.

¹⁶⁸ Seletuskiri (viide 26), lk 5.

Kohus peab KarS § 76 lg 3 järgi karistusjärgse kinnipidamise küsimuses arvestama kuriteo toimepanemise asjaolusid, süüdimõistetud isikut, varasemat elukäiku ning käitumist karistuse kandmise ajal, samuti süüdimõistetud elutingimusi ja vabanemise tagajärgi.¹⁶⁹

Kuriteo toimepanemise asjaolude all tuleb mõista vangistuse mõistmise aluseks olnud kuriteo raskust, ründeobjekti, tehisolusid (nt eriti jõhker ja küüniline viis vms). Süüdimõistetud isiku raames peab kohus arvestama süüdlase süü suurust, isikuomadusi jms. Varasema elukäigu alla tuleb mõista süüdlase varasemat karistatust, üldist suhtumist õiguskorda.¹⁷⁰

Formaalsed alused on, et isik on süüdi mõistetud tahtlikus kuriteos, teda on selle teo eest karistatud reaalse vähemalt kaheaastase vangistusega. Süüdimõistetud on kandnud ära mõistetud vangistuse täies ulatuses. Isik on enne tahtliku kuriteo eest vähemalt ühel korral mõistetud süüdi ja varem on teda samuti karistatud tahtliku kuriteo eest vähemalt üheaastase vangistusega.¹⁷¹

Nõue, et isik peab olema ära kandnud mõistetud vangistuse täies ulatuses, on tingimus, mis eristab karistusjärgset käitumiskontrolli teistest käitumiskontrolli kohaldamise juhtudest. Muud formaalsed eeldused aitavad piiritleda meetmele allutavate isikute ringi ja vältida sellega meetme alusetut kohaldamist.¹⁷²

Karistusjärgse käitumiskontrolli kohaldamise otsustab kohus vastavalt Kriminaalmenetlusseadustiku (KrMS) § - de 426¹ ja 432, hinnates nii materiaalseid kui formaalseid aluseid. Kohus määrab samuti karistusjärgse käitumiskontrolli pikkuse, milleks on minimaalselt kaksteist kuud kuni maksimaalselt kolm aastat.¹⁷³

Kuna käitumiskontrolli rakendamine on tihedalt seotud vangla- ja kriminaalhoolduse süsteemiga, allutatakse isik kriminaalhooldusele.

Käitumiskontroll KarS § 75 tähenduses on üldmõiste selle sisu moodustavatele kontrollnõuetele ja kohustustele. Kontrollnõuded määratleb KarS § 75 lg 1.¹⁷⁴

¹⁶⁹ Karistusseadustik.¹- RT I 2001, 61, 364...RT I, 17.04.2013, 8.

¹⁷⁰ Seletuskiri, lk 5 (viide 26)

¹⁷¹ Ibid

¹⁷² Seletuskiri, lk 6 (viide 26).

¹⁷³ Ibid, lk 5

¹⁷⁴ E. Kergandberg, P. Pikamäe (viide 167), lk 959.

Käitumiskontrollile allutatud isik on kohustatud järgima KarS § 75 sätestatud kontrollnõudeid, mis on järgnevad:

- elama kohtu poolt määratud alalises elukohas;
- ilmuma kriminaalhooldaja määratud ajavahemike järel kriminaalhooldusosakonda registreerimistele;
- alluma kriminaalhooldaja kontrollile oma elukohas ning esitama talle andmeid oma kohustuste täitmise ja elatusvahendite kohta;
- saama kriminaalhooldusametnikult eelneva loa elukohast lahkumiseks kauemaks kui viieteistkümneks päevaks;
- saama kriminaalhooldusametnikult eelneva loa elu-, töö- või õppimiskoha vahetamiseks.¹⁷⁵

KarS § 75 lg 2 järgi võib kohus arvestades kuriteo toimepanemise asjaolusid ning süüdimõistetud isikut määrata käitumiskontrolliajal lisakohustusi, milleks on:

- heastama kuriteoga tekitatud kahju kohtu poolt määratud ajaks;
- mitte tarvitama alkoholi ja narkootikume;
- mitte omama, kandma ja kasutama relva;
- otsima endale töökoha, omandama üldhariduse või eriala kohtu poolt määratud tähtjaks;
- alluma ettenähtud ravile, kui ta on selleks eelnevalt nõusoleku andnud;
- täitma ülalpidamiskohustust;
- mitte viibima kohtu poolt määratud paikades ega suhtlema kohtu poolt määratud isikutega;
- osalema sotsiaalprogrammis;
- alluma elektroonilisele valvele, kui ta on selleks eelnevalt nõusoleku andnud.¹⁷⁶

Nende näol on tegemist seadusest tulenevate kohustustega, mille eesmärk on võimaldada süüdlase käitumise üle riigi järelvalve teostamist. Kontrollnõuded laienevad süüdlasele alati käitumiskontrolli kohaldamisega. KarS § 75 sätestatud nõuete sihiks on saavutada süüdlase edasine õiguskauulekas käitumine eeskätt temaga läbiviidava sotsiaaltöö kaudu.¹⁷⁷

¹⁷⁵ Karistusseadustik¹ RT I 2001, 61, 364, RT I, 17.04.2013, 8.

¹⁷⁶ Ibid.

¹⁷⁷ E. Kergandberg, P. Pikamäe (viide 167), lk 959.

Ülalpool toodule toetudes on töö autor arvamusel, et karistusjärgne käitumiskontroll on üheks võimalikuks alternatiiviks isiku retsidiivsuse vähendamisel. Tegemist on küllalt intensiivse järelvalvega. Seda enam, kui aasta aastalt liigutakse karmimate käitumiskontrollnõuete suunas.

Karistusjärgse käitumiskontrolli kõige positiivsemaks küljeks kinnipidamise ees on meetme väiksem riivatusaste, mis on kõige tähtsam eeldus alternatiivse meetme kohaldamisel ning ohuprognosis tehakse suuresti isiku mineviku põhjal, arvestades ka käitumist kinnipidamisasutuses.

Tuginedes Riigi Teatajas kättesaadavatele kohtuotsustele, siis karistusjärgset käitumiskontrolli on seni praktikas kohaldatud ühel korral.¹⁷⁸, seega ei ole võimalik hinnata antud meetme efektiivsust. Kuid kui aluseks võtta retsidiivsuse uuring, siis retsidiivsuse näitajad on kõige madalamad ennetähtaegselt vanglast vabanenute seas, kus samuti kinnipeetav suunatakse kriminaalhooldusele, kus tehakse ühtlasi tööd isiku retsidiivsuse vähendamiseks.¹⁷⁹

3.6 Elektrooniline järelvalve

Korduvkuritegevuse, isiku retsidiivsuse vähendamiseks võiks veel olla sobilik elektrooniline järelvalve.

Eestis võeti elektrooniline järelvalve kasutusele 2007 aastal. KarS § 75¹ lg 1 järgi on elektrooniline järelvalve süüdimõistetule kohtu poolt määratud tähtjaks pandud kohustus alluda liikumisvabaduse piirangute täitmise kontrollimisele elektroonilise seadme abil, mis on kinnitatud süüdimõistetud keha külge ning mille abil on võimalik kindlaks määrata süüdimõistetud asukoht.

Elektroonilist valvet saab kohtult taotleda isik, kes on talle mõistetud vangistusest ära kandnud teise astme kuriteo puhul vähemalt ühe kolmandiku (kuid mitte vähem kui 6 kuud) ning esimese astme kuriteo puhul poole karistusajast. Lisaks saab elektroonilist valvet rakendada vahistamise asemel isiku suhtes, keda süüdistatakse kuriteo toime panemises ja kelle kohus on võtnud vahi alla. Kohus võib ka asendada lühiajalise, kuni kuuekuulise

¹⁷⁸ VMKo 05.03.2013 nr 1-10-6759.

¹⁷⁹ Retsidiivsus Eestis (viide 44), lk 30.

vangistuse elektroonilise valvega. Samuti kui kriminaalhooldusalune rikub käitumiskontrolli tingimusi, võib kriminaalhooldaja taotleda, et kohus kehtestaks talle lisakohustusena elektroonilise valve.¹⁸⁰

Seega kohtuotsusega allutatakse süüdimõistetud kriminaalhooldusele, kus kehtivad samuti KarS § 75 sätestatud kontrollnõuded (vt. peatükk karistusjärgne käitumiskontroll). Ning elektroonilise järelvalve all olles tehakse süüdimõistetuga kriminaalhooldustööd, mille raames lisaks jälgimisele vähendatakse ka isiku kriminogeenset käitumist (sotsiaalprogrammid, põhimõtteliselt samad, mis vanglas).

Kriminaalhooldusele allutatud isiku suhtes viiakse läbi kriminaalhooldaja poolt riskihindamine ning selle tulemuse põhjal koostatakse kriminaalhooldusalusele individuaalne täitmiskava, mille täitmine planeeritakse karistuse lõpuni.

Elektroonilist järelvalvet rakendatakse ööpäevaringse koduaresti põhimõttel. Seadmestik koosneb isiku jala ümber paigaldavast võrust ning valveseadmest tema elukohas. Isiku liikumist väljaspool kodu võimaldavad GPS süsteem ning antud meetmele allutatud süüdimõistetud liikumist on võimalik jälgida reaalselt. Süüdimõistetule on võimalik kehtestada keelatud tsoone, kuhu ta ei või siseneda ja lubatud või kohustuslikke tsoone, kus ta võib viibida või peab viibima. Seadmed on väga töökindlad. Jalavõru on varustatud mitme turvaelemendiga. Kehtestatud tsoonide rikkumise või seadme eemaldamise, lõhkumise või manipuleerimise katsel annab see häiret.¹⁸¹

Elektroonilise järelvalve tõhusus on mitmete riikide praktikas kinnitust leidnud, kuid antud lahendus on tulemuslik vaid koos kriminaalhooldustööga. Kuna pelgalt võru kasutamine kellegi jala küljes ilma isikliku kontaktita ei muuda isiku käitumist.¹⁸²

Alates elektroonilise järelvalve kasutuselevõtuga kuni 2011 aastani määrati antud meetme alla kokku üle 800 inimese, kellest umbes 5% saadeti tagasi vanglasse. Peamiselt on rikkumised seisnenud ajakava eiramises, kuid mõnel juhul ka jalavõru eemaldamises ja alkoholi

¹⁸⁰ Elektrooniline valve. Justiitsministeerium: Vanglateenistus. Arvutivõrgus: <http://www.vangla.ee/50116> (21.04.2013).

¹⁸¹ Esimene vang sai elektroonilise jalavõru. Eesti Päevaleht 24.05.2007. Arvutivõrgus: <http://www.epl.ee/news/online/esimene-vang-sai-elektroonilise-jalavõru.d?id=51088240> (06.03.2012).

¹⁸² Ibid

tarvitamises või uue kuriteo toimepanemises. Enamik kriminaalhooldusaluseid on elektroonilise järelvalve läbinud edukalt.¹⁸³

Kõik eelpool nimetatud isiku retsidiivsust vähendavatest meetmetest nii vanglates kui ka kriminaalhooldustalitustes (vanglasüsteemis) rehabilitatsiooni programmides kuni elektroonilise valveni on hetkel aktiivselt rakendatavad. Võib-öelda, et riik on sellega taganud ühiskonna kaitseks vajalikud meetmed, mis vähendavad isiku retsidiivsust. Enne karistusjärgse kinnipidamise instituudi kasutusele võttu Eesti õigussüsteemis, oleks pidanud läbi viima uuringu isiku retsidiivsust vähendavate meetmete osas. Loodetavasti riik pöörab peale Riigikohtu üldkogu otsust rohkem tähelepanu olemasolevatele meetmetele ja nende tõhustamisele isiku retsidiivsuse vähendamiseks, vältimaks taaskord õigusriigi põhimõtete vastuollu minemist ning inimõiguste rikkumist.

Järgmises peatükis suunab töö autor pilgu tulevikku. Täpsemini kirjeldatakse seaduse eelnõu järgus olevat seksuaalkurjategijate kompleksravi, mis võib osutada väga tõhusaks meetmeks ohtlike korduskurjategijate ohjamiseks.

3.7 Seksuaalkurjategijate kompleksravi

Seksuaalkuriteod moodustavad kogukuritegevusest üsna väikese osa, kuid need põhjustavad ohvritele ja nende lähedastele sageli kannatusi, millest toibumine on pikaajaline ja raske protsess.¹⁸⁴ Euroopa riikides on hakatud viimastel aastatel arutlema seksuaalkurjategijate kohtlemise ning ravivõimaluste üle. Üha rohkem on hakatud uurima ja katsetama seksuaalkurjategijate ravimitega ravi võimalusi. Ka Eestis on viimastel aastatel loodud erinevaid meetmeid seksuaalkuritegude ennetamiseks (nt lastega töötamise piirangud, lähenemiskeeld).¹⁸⁵ Lisaks on teatud ravi saamise võimalus seksuaalkuritegude toimepanijatel kehtiva õiguse kohaselt ka praegu¹⁸⁶, kuid puudub terviklik ambulatoorne ravisüsteem. Eestis

¹⁸³ Elektrooniline valve (viide 180).

¹⁸⁴ Seksuaalkurjategijate kohtlemine ja ravivõimalused (viide 152), lk 5.

¹⁸⁵ Ibid, lk 5.

¹⁸⁶ Seksuaalkuritegudes (nagu ka teistes kuritegudes) süüdimõistetule võib kohus määrata kohustuse alluda ravile (nt minna psühhiaatri vastuvõtule, osaleda rehabilitatsiooni programmis) käitumiskontrolli raames (KarS § 75 lg 2 p 5), kui isik on selleks andnud eelnevalt nõusoleku. Kohustust ravile alluda saab määrata kuni kaheaastase vangistuse asendamiseks ÜKT-ga (KarS § 69), vangistuse tingimisi vabastamise korral ilma vangi saatmata või pärast osaliselt kantud karistust (KarS § 74), vangistusest tingimisi ennetähtaegse vabastamise korral, sh elektroonilise valve kohaldamisega (KarS § 75¹,76). Ravikohustust ei saa määrata rahalise karistuse korral (rahalise karistuse võimalus on pornograafiaga ja lapsealise seksuaalse ahvatlemisega seotud süütegude eest).

mõistetakse igal aastal seksuaalkuritegudes süüdi ligi 50-60 isikut, neist pooled vägistamiste eest ning 2/3 seksuaalkuritegude puhul on ohvriteks lapsed.¹⁸⁷

Praktikas on seni ravile allumise kohustust määratud harva. 2009. aastal on ravile allumise kohustus määratud paarile seksuaalkuritegudes süüdimõistetud isikule - ühte süüdimõistetut kohustati asuma seksuaalsuunitluse mitmese häire ravile ning alluma vajadusel raviarsti ettekirjutustele nii medikamentooses ravis kui alustama psühhoteraapia ravikuure. Teist isikut kohustati külastama seksuaalhäbelise käitumisega tegelevat eriarsti.¹⁸⁸

Lisaks praktilisele vajadusele tuleneb seksuaalkurjategijate raviküsimustega tegelemise kohustus ka rahvusvahelisest suunistest: Eesti allkirjastas 17.09.2008 Euroopa Nõukogu konventsiooni laste seksuaalse ekspluateerimise ja väärkohtlemise kohta, mille kohaselt tuleks laste vastu toimepandud seksuaalkuritegude ennetamiseks pakkuda seksuaalkuritegude toimepanijatele mitmesuguseid sekkumisprogramme, sh psühholoogilist sekkumist (nt kognitiiv-käitumuslik teraapia) ja meditsiinilist sekkumist (nt hormoonravi).¹⁸⁹

Seega tänaseks on väljatöötatud seaduse eelnõu¹⁹⁰, mille eesmärk on KarS § 69² järgi laiendada võimalusi kohaldada ravi karistussüsteemi osana ka seksuaalkurjategijatele.¹⁹¹

Eelnõus kavandatava kompleksravi eesmärk on võimaldada süüdimõistetule vangistuse alternatiivina ravi, juhul kui isik on süüteo toime pannud ravitava või kontrollitava psüühika- või käitumishäire tõttu ning on oht, et ta paneb tulevikus toime uue samasuguse süüteo.

Ravi seisneks isiku allutamises statsionaarsele või ambulatoorsele ravile, mille eesmärk on isikul kuriteo toimepanemise põhjuseks olnud psüühika- või käitumishäire ravimine või selle kontrolli all hoidmine. Raviks peetakse KarS § 69² tähenduses eelkõige seksuaalkurjategijate kompleksravi ja narkomaanide sõltuvusravi.¹⁹²

¹⁸⁷ Seksuaalkurjategijate ravijuhiste võrdlev analüüs. Ravijuhis seksuaalkurjategijate menetlemiseks Eestis, lk 2. Arvutivõrgus: http://valitsus.ee/UserFiles/valitsus/et/riigikantselei/strateegia/poliitika-analuusid-ja-uuringud/tarkade-otsuste-fondi-uuringute_kokkuvotted/Seksuaalkurjategijate%20ravijuhiste%20v%C3%B5rdlev%20anal%C3%BC%C3%BCs.pdf (21.04.2013).

¹⁸⁸ Seksuaalkurjategijate kohtlemine ja ravivõimalused (viide 152), lk 26.

¹⁸⁹ Seletuskiri (viide 153), lk 4.

¹⁹⁰ Eelnõu 176 ettevalmistustega alustati 2010. aastal, kui Justiitsministeeriumi koordineerimisel tutvusid kümnekond spetsialisti ministeeriumitest, õiguskaitseasutustest ning erialaseltsidest rahvusvahelise kogemusega seksuaalkurjategijatele ravi kohaldamisel. Analüüsi tulemusena leiti, et seksuaalkurjategijate retsidiivsuse vähendamisel on enim tulemusi andnud käitumiskognitiivsed programmid ja kompleksravi. Lisaks tellis Sotsiaalministeerium erialaekspertidelt seksuaalkurjategijate ravijuhise koostamise, mis valmis 2011. aasta kevadel.

¹⁹¹ Seletuskiri (viide 153), lk 1.

¹⁹² Seletuskiri (viide 153), lk 2.

Ravi sihtrühmaks on seksuaalkuritegusid toime pannud isikud, kellel on ühtlasi diagnoositud pedofiilia¹⁹³ või mõni muu seksuaalsuunitluse häire (parafiilia)¹⁹⁴ ja kes nõustub ravi saamisega. Justiitsministeerium peab vajalikuks kaaluda sellisele ravile suunamist ennekõike laste vastu kuritegusid toime pannud isikute puhul, kes on toime pannud raske kuriteo (nt vägistamine) või korduvalt seksuaalkuritegusid.¹⁹⁵

Eelnõu mõttes seisneb seksuaalkurjategijate kompleksravi kombineeritud medikamentooses ehk ravimravis ja psühhoteraapilises ravis (teraapia/nõustamine), mille eesmärk on isiku seksuaalsuunitluse häirete ravimine või kontrolli all hoidmine.¹⁹⁶

Seksuaalkurjategijate medikamentoosne ravi on eelkõige suunatud häbeliste mõtete, fantaasiate ja vastava käitumise mahasurumisele. Varasematel perioodidel on sageli rakendatud seksuaalkurjategijate kirurgilist kastratsiooni. Näiteks Hollandis kastreeriti ajavahemikus 1930-1969. aastal 400 seksuaalroimarit. Valdav enamus Euroopa Liidu riikidest on loobunud kirurgilise kastratsiooni rakendamisest seoses sellega seonduvate kirurgiliste ja eetiliste probleemidega ning sellega, et medikamentoosne kastratsioon annab samase efekti.¹⁹⁷

Ühe võimalusena kavandatakse ravi kohaldada ennetähtaegse vabanemise eeltingimusena. Teise kompleksravi kohaldamise võimalusena nähakse vangistuse osalist asendamist raviga. Mõlemal juhul peab olema süüdimõistetule karistuseks määratud kuuekuuline kuni kaheaastane vangistus. Ravi mõistetakse narkomaanile/seksuaalkurjategijale vangistuse asemel kindlaks tähtjaks sõltumata vangistuse pikkusest.¹⁹⁸

Vangistuse asendamise raviga otsustavad õiguskaitseasutused. Prokuratuur saab taotleda kohtus seksuaalkurjategijale ravivõimaluse määramist ning kohus saab isiku süüdi mõistmisel ning süüdimõistetu nõusolekul määrata ravikohustuse. Kui süüdimõistetu nõustub KarS § 74 või 76 kohaselt karistusest tingimisi vabastamisel või vangistusest tingimisi ennetähtaegsel vabastamisel võtma endale kohustuse alluda katseajal KarS § 75 lõike 2 punkti 5 kohaselt

¹⁹³ Vastavalt Maailma Terviseorganisatsiooni rahvusvaheliste haiguste klassifikatsiooni RHK – 10 definitsioonile tähendab pedofiilia laste seksuaalset eelistamist, objektid on tavaliselt puberteedieelses või varases puberteedieas. Osa pedofiile on huvitatud ainult tüdrukutest, teised ainult poistest ja osa on huvitatud mõlema soo esindajatest. Pedofiilide hulka kuulub ka inimesi, kes eelistavad täiskasvanud seksuaalpartnereid, kuid kontaktide ebaõnnestumise tõttu pöörduvad harjumuspäraselt laste kui asendajate poole.

¹⁹⁴ Parafiiliaks nimetatakse psühho-seksuaalseid seisundeid, mille korral subjekt vajab seksuaalerutuse tekkeks, erutuse säilitamiseks ja/või lahenemiseks mingeid ebaharilikke stiimuleid, mis ei ole prokreatiivse käitumisega seotud või ei ole kultuuriliselt vastuvõetavad (RHK-10).

¹⁹⁵ Seletuskiri (viide 153), lk 2-5.

¹⁹⁶ Ibid, lk 2-5.

¹⁹⁷ Ravijuhis seksuaalkurjategijate menetlemiseks (viide 156), lk 34.

¹⁹⁸ Seletuskiri (viide 153), lk 5.

seksuaalsuunitluse häirete ravile, siis saadetakse kohtuotsus või määrus süüdimõistetu elukohajärgsele kriminaalhooldusosakonnale, kelle pädevuses on süüdimõistetule ettenähtud kompleksravi kohaldamise ettevalmistamine ning süüdimõistetu suunamine kompleksravi kohaldava tervishoiuteenuse osutaja juurde.¹⁹⁹

Ravi kohaldajad oleksid arstid (psühhiaatrid), kes hindavad seksuaalkurjategija ravivajadust, koostavad raviplaani ning osutavad väljaspool vanglat raviteenust. Vangla ja kriminaalhooldus oleks arsti partneriks ravi kohaldamisel. Vanglatöötaja valmistab isiku raviks ette ja kriminaalhooldaja teostab kontrolli ravi täitmise üle.

Seksuaalkurjategijate kompleksravi kohaldamise süsteem on kavandatud põhimõtteliselt samasugusena, kui on kuritegude puhul asenduskaristusena mõistetav üldkasulik töö (KarS § 69). Erinevus üldkasuliku tööga seisneb üksnes selles, et ravi puhul ei arvestata ravil viibitud päevi ümber vangistuseks ja vastupidi. Nii nagu üldkasuliku tööga karistuse asendamisel, peab süüdimõistetu ka ravi puhul alluma käitumiskontrollile ning täitma talle pandud kohustusi, tegema koostööd kriminaalhooldusametnikuga.

Seksuaalkurjategijate ravimitega ravimisel on kogemusi nii Põhja – Ameerikas (nt USA, Kanada) kui Euroopas (nt Taani, Austria, Saksamaa, Šveits, Itaalia). Hormoonravi ehk nn keemilist kastreerimist on katsetatud ka Prantsusmaal eesmärgiga vähendada vanglas seksuaalkurjategijate arvu. Samuti 2009. aastal tegi Soome justiitsministeerium ettepaneku võimaldada seksuaalkurjategijatele ravimravi. Kõnealust teemat on hakatud arutama ka Ida – Euroopas, nt Tšehhis, kus seni on kasutatud kirurgilist kastreerimist jne. Samas on ka riike (nt Austraalia), kes on seksuaalkurjategijate ravimitega ravimise idee tagasi lükanud põhjendusega, et liiga vähe teatakse selle ravi kõrvalmõjudest.²⁰⁰

Lisaks kõrvalmõjudele peetakse ravimitega ravi puhul puuduseks, et hormoonravi küll vähendab deviantseid seksuaalseid ihasid, fantaasiaid, aga ei muuda iseenesest nende olemasolu ega suunda. Seetõttu soovitatakse, et ravimitega ravi ei tohiks olla eraldiseisev ja ainuke ravimeetod, vaid üks vahend kogu seksuaalkurjategijaga tegelemise strateegiast, mida siis kasutada kas peale karistust või paralleelsest teiste sekkumisviisidest.²⁰¹

¹⁹⁹ Ibid, lk 6.

²⁰⁰ Seletuskiri (viide 153), lk 7-8.

²⁰¹ Seksuaalkurjategijate kohtlemine ja ravivõimalused (viide 152), lk 18.

Sellisel lahendusvariandil on samuti omad head ja halvad küljed. Ühelt poolt on seksuaalkuritegusid toime pannud isikutel sageli mitmeid isiksuse- ja käitumishäireid ja vaimse tervisega seotud probleeme ning nende ravile suunamine aitaks neid probleeme ja nendest tingitud kuritegude toimepanemist vähendada.

Samuti pikemas perspektiivis võib eeldada, et väheneks ka seksuaalkuritegude ohvriks langemiste arv. Kuigi võimalik ravi saajate arv oleks väike²⁰², siis aitaks kas või ühe kurjategija ravi seksuaalkuritegude ohvrite vähendamisele kaasa, kuna seksuaalkurjategijatel on tavaliselt rohkem ohvreid, kui üks.

Teiselt poolt aga on esiteks Eestis puudulikud vastavad raviasutused ning teiseks on meil ravi pakkuda suutvate spetsialistide vähesus. Eestis vastava eriettevalmistusega spetsialiste ei koolitata ning erinevatel hinnangutel on seksuaalhäbelise käitumise raviga kokku puutunud vaid mõned üksikud spetsialistid suuremates keskustes (Tallinnas ja Tartus), mistõttu praktilist ravikogemust sel teemal on vähe. Küll on erinevad eksperdid näidanud üles huvi hakata vajadusel riigi toetusel vastavat raviteenust pakkuma.²⁰³

Töö autor on seisukohal, et antud lahendus küll vähendaks seksuaalkuritegude arvu, kuid samas võttes arvesse hetkel juba pakutavaid rehabilitatsiooniprogramme, tuleks esiteks neid programme ning samuti seksuaalkurjategijate riskihindamisvahendeid edasi arendada ja selle kõrvalt vajadusel pakkuda ravimravi võimaluse kohaldamist kõrgeriskiga seksuaalkurjategijatele. Samuti tuleks esmalt hinnata antud ravivajaduse kontingenti, seejärel sobivust ning antud meetme vajalikkust.

²⁰² Eestis mõistetakse aastas seksuaalkuritegudes süüdi 50 – 60 isikut. Hetkel puuduvad täpsed andmed selle kohta, kui paljudel seksuaalkurjategijatel on kuriteo põhjustanud mõni seksuaalsuunitluse häire: kõikidele seksuaalkuritegudes kahtlustatavatele ega süüdimõistetutele psühhiaatrilist ekspertiisi ei tehta. Võttes aluseks Põhjamaade kogemuse, siis võiks Eestis kompleksravi vajada aastas paar seksuaalkurjategijat ja ülejäänud seksuaalkurjategijate puhul tuleks kaaluda intensiivsemat psühho – sotsiaalset sekkumist ning seksuaalkurjategijate programmi rakendamist.

²⁰³ Seksuaalkurjategijate kohtlemine ja ravivõimalused (viide 152), lk 26.

KOKKUVÕTE

Püüd ohjata kuritegevust ja kuritegelikku käitumist on sama vana kui inimühiskond. Normide rikkujaid on alati karistatud, ainult aja jooksul on muutunud karistusviisid. Samuti tänapäeval on hakatud kuritegevuse kontrollis üha enam tähtsustama ühiskonna turvalisust. Seoses sellega on käibelevõetud raskesti defineeritavad mõisted nagu „isiku ohtlikkus“, „kuritegelik kalduvus“ ja „ohtlikud kalduvkurjategijad“.

Arvatakse, et kalduvkurjategijad kujutavad endast ohtu, mille tõrjumisega jääb süükaristusõigus hätta. Seega 2009 aastal otsustati ka Eestis Saksamaa eeskujul kasutusele võtta dualistlik süsteem – karistusjärgne kinnipidamine.

Karistusjärgne kinnipidamine on vabadusekaotuslik mõjutusvahend, mida ei määrata karistusena toimepandud süüteo eest, vaid mille ainus eesmärk on tagada, et isik ei saaks tulevikus toime panna süütegusid. Tegemist on karistuse kõrvale mõistetava preventiivse mõjutusvahendiga, mille abil peetakse ühiskonna turvalisuse tagamiseks ohtlikke kurjategijaid vanglas või muus eriasutuses kinni pärast seda, kui nad on süükaristuse täielikult ära kandnud.

Karistusjärgse kinnipidamise instituuti on läbi aegade seatud kahtluse alla ning see on pakkunud elavaid diskussioone. Eestis välistati karistusjärgse kinnipidamise kohaldamise praktika Riigikohtu üldkogu 21. juuni 2011. aasta otsusega, millega tunnistati Karistusseadustiku § 87² lg 2 põhiseadusega vastuolus olevaks ja kehtetuks. Samuti sattus Saksamaa karistusjärgse kinnipidamise regulatsioon Euroopa Inimõiguste Kohtu kriitika alla. Seetõttu peab ka Saksamaa karistusjärgse kinnipidamise regulatsiooni üle vaatama ning vajalikud muudatused sisse viima.

Riigikohtu üldkogu oli seisukohal, et Eesti Põhiseaduse § - 20 toodud ammendav loetelu vabadusevõtmise alustest ei võimalda karistusjärgse kinnipidamise taolise sanktsiooni kehtestamist meie õigusruumis. Kuid Riigikohtu üldkogu rõhutas ka seda, et karistusjärgse kinnipidamise kehtetuks tunnistamine ei tähenda seda, et kalduvkurjategijatest tulenevale ohule ei oleks võimalik vastata olemasolevat sanktsioonisüsteemi ja muid meetmeid edasi arendades. Ning üldise turvalisuse suurendamiseks peab riik ette nägema süüdimõistetud ohtlikkust vähendavad meetmed juba talle mõistetud karistuse käigus nagu seda võimaldab sotsiaalhoolekanne vanglasüsteemis.

Magistritöö hüpoteesiks oli, kas võimalikud alternatiivsed meetmed täidavad karistusjärgse kinnipidamise eesmärgi.

Karistusjärgse kinnipidamise instituudi sisetoomise ajendiks oli seletuskirja kohaselt kohtu poolt mõistetud liialt lühikesed vanglakaristused. Seetõttu analüüsis töö autor kehtiva karistussüsteemi muutmist, mis võimaldaks vajadusel suurendada korduvkurjategijatele määratavaid karistusi. Üks võimalik lahendusvariant on karistusseadustikku sisse viia eriosaline muudatus, mis võimaldaks karistuse määramisel arvestada isiku eelnevalt toimepandud kuritegusid ning sätestada süüteo varasem toimepanemine karistust raskendava asjaoluna. Teine võimalik lahendusvariant on karistusseadustiku üldosa muutmine retsidiivi silmas pidavalt ja korduvkurjategijate puhuks karistuse mõistmise aluste hulka iseseisva tunnuseks isiku ohtlikkuse kriteeriumi lisamist. Ning ka karistuspraktika ühtlustamine.

Karistusseadustiku muutmine ja kohtupraktika ühtlustamine tooksid aga kaasa repressiivsuse üldise tõusu ja kinnipeetavate arvu kasvu, seetõttu oleksid antud lahendusvariandid ebasoovitavad. Kinnipeetavate arvu vähendamine ja lühikesed vanglakaristused tulenevad demokraatlikust karistuspoliitikast ning eelnevad uuringud on kinnitanud pikaajalise vangistuse ebaefektiivsust retsidiivsuse vähendamisel.

Töö autori arvates lahendavad kalduvkurjategijatest tuleneva ohtlikkuse probleemi rahuldavalt juba karistusõigussüsteemis olemasolevad meetmed ja mõjutusvahendid.

Esiteks on kurjategija retsidiivsust, ohtlikkust võimalik vähendada juba isikule mõistetud karistuse kandmise käigus, mida võimaldab sotsiaalhoolekanne vanglasüsteemis. Kuritegevuse vastu võitlemiseks tuleb kurjategijat püüda parandada, resotsialiseerida. Eesti vanglasüsteemis on kasutusel resotsialiseerimise eesmärgi saavutamiseks mitmeid rehabilitatsiooniprogramme, mis on suunatud isiku kuritegelike riskifaktorite maandamiseks, ohtlikkuse vähendamiseks. Kasutusel olevad rehabilitatsiooniprogrammid on suunatud narkootikumidega seotud õigusrikkujatele, vaimsete- ja käitumishäiretega kinnipeetavatele, seksuaalkurjategijatele jne.

Praktiliselt on igale kurjategijale, arvestades tema riskifaktoreid, olemas vastav rehabilitatsiooniprogramm. Oma töös andis siinkirjutaja põhjaliku ülevaate kõige olulisematest rehabilitatsiooniprogrammidest, mille sihtgrupiks on just vägivaldsed ja ohtlikud kurjategijad.

Nendeks on „Viha juhtimise“ programm, mille käigus õpetatakse isikule viha vaos hoidma ning oma tundeid ja ärritust valitsema.

Teiseks „Agressiivsuse asendamise treening“, mille eesmärk on mõjutada isiku mõtlemist ja käitumist. Treeningprogrammi käigus õpitakse agressiivse käitumise asemel kasutama positiivseid sotsiaalseid oskuseid.

Kolmandaks seksuaalkurjategijate rehabilitatsiooniprogrammid „STEP“ ja „Uus Suund“.

„STEP“ programmi eesmärgiks on vähendada selles osalevate seksuaalkurjategijate kuriteo kordamise riski. „STOP“ rehabilitatsiooni programm on pikka aega kestav ja teostatakse ainult vanglas.

Lisaks on seksuaalkurjategijatele kavandatud rehabilitatsiooniprogramm „Uus Suund“. Antud programm on mõeldud seksuaalkuritegudes süüdimõistetud meestele ja naistele, kes kannavad karistust vanglas või on karistatud tingimisi. „Uus Suund“ on individuaalprogramm, mille teostamisel arvestatakse erinevate süüdimõistetute vajadustega. Programmi teoreetilise alusena on kasutatud uusimaid uurimustulemusi seksuaalkuritegudes süüdimõistetuid mõjutava rehabilitatsiooni kohta.

Kurjategijate rehabilitatsiooniprogrammide väljatöötamisel on kasutatud erinevaid teaduslikke lähenemisi. Levinumaks on kurjategijate rehabilitatsioonis kasutatav kognitiiv-käitumuslik lähenemine. Selle kohaselt on kriminaalne käitumine, nagu iga teinegi käitumine, õpitud tegevus, mida saab muuta, õpetades seaduserikkujatele uusi, adekvaatseid sotsiaalseid oskuseid. Uuringud on näidanud, et enamik täisealistele rakendatud kognitiiv-käitumuslikke rehabilitatsiooniprogramme omavad mõõdukat positiivset efekti ning alaealiste puhul on efektiivsus isegi suurem.

Seksuaalkurjategijate rehabilitatsioonis on rõhk suunatud kuriteo sooritamisega kaasnevate psühholoogiliste ja sotsiaalsete puuduvate tegurite käsitlemisele. Rehabilitatsioonis mõjutatakse süüdimõistetute kuritegelikku käitumist põhjustavaid ja soodustavaid kordamise riskitegureid (kriminogeensed tegurid), näiteks hälbiv seksuaalne erutumine, puudujäägid lähedaste inimsuhete loomisel. Uuringud on kinnitanud, et riskijuhtimisel ja kordamise riskitegurite käsitlemisel põhinevad seksuaalkurjategijate rehabilitatsioonimudelid on selgelt vähendanud kuritegude kordamist.

Teiseks on kurjategija ohtlikkust, retsidiivsust võimalik vähendada karistusjärgse käitumiskontrolli raames. Karistusjärgse käitumiskontrolli puhul allutatakse süüdimõistetu kriminaalhooldussüsteemi järelvalve alla ja tehakse isikuga ühtlasi tööd tema kriminogeense käitumise vähendamiseks. Samuti on karistusjärgsele kontrollile allutatud kurjategija suhtes võimalik rakendada vanglasüsteemis kasutusel olevaid rehabilitatsiooniprogramme. Karistusjärgse käitumiskontrolli eesmärk on vähendada kalduvkuritegevust, suurendades nii ühiskonna turvalisust. Tegemist on intensiivse järelvalvega, seda enam, kui aasta aastalt liigutakse karmimate käitumiskontrollnõuete suunas.

Karistusjärgse käitumiskontrolli kõige positiivsemaks küljeks vangistuse ees on meetme väiksem riivatusaste. Ning kui aluseks võtta retsidiivsuse uuring, siis retsidiivsuse näitajad on kõige madalamad ennetähtaegselt vanglast vabanenute seas, kus samuti kinnipeetav suunatakse kriminaalhooldusele, kus tehakse ühtlasi tööd isiku ohtlikkuse, retsidiivsuse vähendamisega.

Kolmandaks on võimalik kalduvkurjategijast tulenevat ohtlikkust, retsidiivsust vähendada läbi elektroonilise järelvalve. Elektrooniline järelvalve on süüdimõistetule kohtu poolt määratud tähtjaks pandud kohustus alluda liikumisvabaduse piirangute täitmise kontrollimisele elektroonilise seadme abil, mis on kinnitatud süüdimõistetu keha külge ning mille abil on võimalik kindlaks määrata süüdimõistetu asukoht. Süüdimõistetu allutatakse elektroonilise järelvalve all olles kriminaalhooldusele ning tehakse temaga ühtlasi tööd kriminogeense käitumise vähendamiseks. Elektroonilise järelvalve tõhusus on mitmete riikide praktikas kinnitust leidnud, kuid antud lahendus on tulemuslik vaid koos kriminaalhooldustööga.

Viimasena käsitleb töö karistusjärgse kinnipidamise alternatiivina eelnõu järgus olevat seksuaalkurjategijatele kavandatavat kompleksravi. Seksuaalkurjategijate kompleksravi eesmärgiks on seaduse eelnõu kohaselt isiku seksuaalsuunitluse häirete ravimine või kontrolli all hoidmine. Ravi pakkumine võimaldaks seksuaalkurjategijal hoiduda samalaadsete kuritegude toimepanemisest, vähendaks sotsiaalset tõrjutust ning tagaks antud kurjategijate sujuvama ülemineku ühiskonda.

Töö autori arvates vähendaks kavandatav kompleksravi kindlasti seksuaalkurjategijatele pikemas perspektiivis seksuaalkuritegude arvu, kuid antud ravivõimalust tuleks kasutada äärmisel vajadusel ning paralleelselt vastavale sihtgrupile mõeldud rehabilitatsiooniprogrammidega.

Kõik eelpool välja toodud olevatest kurjategija retsidiivsust, ohtlikkust vähendavatest alternatiividest, alates sotsiaalprogrammidest kuni elektroonilise valveni (v.a kompleksravi) on hetkel rakendatavad ning võib öelda, et sellisel viisil on võimalik vähendada kalduvuskurjategijatest tulenevat ohtlikkust ja samuti on riik täitnud oma ülesande kaitsta ühiskonda.

Eestis kehtib tänaseni sotsiaalselt adekvaatne õigusriiklik karistusõigus, mis nagu õigus tervikuna ei saa küll kunagi päris valmis, kuid mida ei tohi ka üle arendada. Karistusõigus ei tohi endale võtta ülesandeid, mis ei ole talle omased – õpetada inimesi käituma, tagada kogu ühiskonna moraali ja hoida karistusahvarduste abil ühiskonda hirmu all.

Ühiskond peab tunnustama karistusõiguse iseolemist. Selle sotsiaalse ülesandena ei tohi näha alati käepärast olevat vahendit mistahes sotsiaalsete probleemide lahendamisel. On probleeme, mida karistusõigus ei suuda ega ka tohi lahendada.

Riik küll peab säilitama võimalused, kuidas harjumus-, veendumus- ja kalduvuskurjategijatega toime tulla ning teisi ühiskonnaliikmeid nende eest kaitsta, kuid nimetatud võimalused peavad olema kooskõlas rahvusvaheliselt tunnustatud põhimõtetega ning ei tohi ülemääraselt riivata isikute põhiõigusi. Lisaks peavad riigi võimalused sobituma kehtivasse kriminaalpoliitilisse süsteemi.

Alternatives for preventive detention

The necessity to isolate persons with high risk factor from the society is not a new subject in the field of criminal law and criminology.

From the time during which criminal law began to question his rightful place in the field of justice there have been two major approaches in the criminal authorisation: penal law and laws which focus on social safety. Comparing the justice system which was in use during the soviet period and now, there has been a distinct move towards the penal law. The new penal law has a clear idea that the base for punishment is a persons' fault and the whole policy in punishing someone is been built up on that fault principle.

There is a regulation for punishing repetitive criminals in each justice system in each country in order to protect the society. The main difference is only in the penal power which is followed by each country: it is whether monistic or dualistic.

It can be said that post punishment detainment system is dualistic if the criminal remains a threat to society after serving his punishment. In other words, this system is used as a mean if there is a danger that the criminal could commit other serious crimes after having served his punishment for the current one and prevention is not possible through any other means. This mean involves the danger of the criminal and his isolation without determining the length of it.

The Estonian justice system is a mixture of both: monistic and dualistic. The problem in reforcing the system is mainly in applying the dualistic part of the system.

In July 2009 the new sanctions in the justice systems came into force: the Supreme Court's decision came into force on June 21, 2011 and the § 87² lg 2 of the Penal Code was acknowledged to be opponent to The Constitution of the Republic of Estonia and therefore invalid. At the same time the justice system forced in Germany was criticised by the European Court of Human Rights and Germany has to implement necessary changes in order to improve the system of post punishment detainment.

The Supreme Court has a position that the § 20 in The Constitution of the Republic of Estonia and the list given does not allow forcing post punishment detainment in our legal system. The

Supreme Court also emphasised that announcing the post punishment detainment as invalid does not mean that repetitive criminals could not be detained forcing other means in the same legal system. In order to reduce the risk of criminals committing other crimes after their realise the punishment appointed must use other methods for reducing the that risk, such as social welfare in prison.

The hypothesis of this master's thesis was whether the means used for reducing the risk of committing crimes after realise other than post punishment detainment fulfil their task.

In the opinion of the author of the current thesis the means described in the legal system fulfil the task and give efficient support for preventing committing crimes after realise.

Firstly, it is possible to reduce the hazardousness of the criminal in the course of the punishment: this is duable through the social welfare system in prison.

During fighting crime and criminal behaviour it is necessary to try to socialise the criminal. In the Estonian prison there are a lot of rehabilitation programmes which aim for reducing risk factors and hazardousness which are responsible for criminal behaviour. The programmes in use focus on criminals who have drug related problems, are mentally ill or have behavioural disorders or are sexual offenders.

There are rehabilitation programmes for practically all types of criminals. The current thesis gives a detailed overview of all the programmes which focus on violent and dangerous criminals.

One of them is the „Anger management programme“ during which criminals are taught how to control their anger and lead their feelings/emotions and irritation.

The second programme „A training for reducing aggressiveness“ aims for influencing the way criminals think and behave. The programme teaches criminals to use other social ways besides aggression.

Thirdly, there are rehabilitation programmes such as STEP and „New direction“: those are meant for sexual offenders and the programmes aim for reducing the risks for sexual crimes. The programme STEP is only used in prisons and is a long-term programme. The other

programme „New direction“ is a programme for sexual offenders (both men and women) who are serving their punishment in prison or are conditionally sentenced sexual offenders. „New direction“ is an individual programme which takes into consideration the needs for each sexual offender.

While working out the rehabilitation programmes different possible scientific approaches have been taken into consideration. The most used one of them is cognitive-behavioural approach. According to this violent behaviour as any other behaviour has been learnt and therefore it can be changed by teaching the criminal new more adequate ways of behaving. Research has shown that most cognitive-behavioural rehabilitation programmes used for adults have a moderate positive effect and programmes used for minor have an even bigger effect.

Secondly, it is possible to reduce the hazardousness of the criminal through post punishment behavioural control. In this process the criminal who has served his punishment is being followed through a criminal curatorship programme and additional means for reducing the criminogenic behaviour will be forced. During the criminal curatorship programme all rehabilitation programmes which are used in prison can be applied. The aim on post punishment behavioural control is to reduce criminal behaviour and enlarge the safety in the society. The post punishment behavioural control is an intense supervision.

The most positive fact about the post punishment behavioural control is that it is a less aggressive method. It is something which allows a more personal approach and therefore has a better success rate.

Thirdly, it is possible to reduce the hazardousness of the criminal using electronic supervision. Electronic supervision is something that obliges criminals to abide the freedom of movement assigned by the court and be available for control by an electronic device which has been attached to the criminal's body and through which the position of the criminal can be determined. At the same time the criminal is involved in the criminal curatorship programme. The effectiveness of the electronic supervision has been proven by different countries in which it is being used.

The last method disserted in the thesis was a complex treatment for sexual offenders. The method is still in a form of a draft decision.

The aim of the complex treatment for sexual offenders according to the draft decision is to treat the sexual disorder and control the disorder of sexual offenders. Providing this kind of treatment should keep the offender from committing sexual crimes, reduce social exclusion and able the offender to blend in with the society. in the opinion of the author of the thesis the complex treatment for sexual offenders would reduce the number of sexual crimes in a long run but the treatment should be used in cooperation with other rehabilitation programmes.

All the alternatives for reducing the hazardousness of criminals can be used at the moment and it can be said that such an approach could reduce criminal behaviour and committing crimes after serving the punishment. It also gives us a clear understanding that the country has done his best to secure the safety society.

A socially adequate system is being used in Estonia at the moment and it should not be over developed. Criminal system should not take on the responsibility and tasks which it has no obligation to: teaching people how to behave, holding up morality and keeping society under a fear.

A country should have means for implementing criminal policy in a way which secures the safety of society but is in harmony of internationally acknowledged principles and therefore does not offend people's rights. Even more, the alternatives that a country has should adapt with the criminal policy.

01.05.2013

KASUTATUD MATERJALIDE LOETELU

Kasutatud kirjandus

1. Ernits, M. Põhiõigused, demokraatia, õigusriik. Tartu Ülikooli kirjastus 2012.
2. Flügge, C. Vanglakaristus ja vanglasüsteem Saksamaal. *Juridica* III/2004.
3. Frisch, W. Karistusjärgse kinnipidamise põhialused ja põhiküsimused. *Juridica* VIII/2008.
4. Ginter, J., Laos, S., Sootak, J. Eesti karistuspoliitika: üleminek totalitaarriiklikust õigusriiklikku kriminaalõigusesse. Tallinn: Juura 2004.
5. Sootak, J., Pikamäe, P. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2009.
6. Kergandberg, E., Pikamäe, P. Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2012.
7. Küpper, H. The Decisions of the European Court of Human Rights and their Implementation in Germany. *International Constitutional Law Journal*, 2011, Vol. 5.
8. Liba, P. Korduvkuritegevuse riskide hindmise lähtealused ja praktika Eesti vanglasüsteemis. *Juridica* X/2011.
9. Lind, S. Kas põhiseadus lubab süüdimõistetute kinnipidamist ühiskonna tagamiseks? *Tractatus terribles*. Artiklikogumik Jaan Sootaki 60. juubeliks. Tallinn: Juura 2009.
10. L. R. Lippke. No Easy Way Out: Dangerous Offenders and Preventive Detention. *Law and Philosophy*, 2008, Vol, 27.
11. Maruste, R. Veel kord karistusjärgsest kinnipidamisest, seekord Strasbourgi kohtu silmade läbi. *Juridica* II/2010.
12. Saar, J. Karistusjärgne kinnipidamine ja Eesti kriminaalpoliitika. *Juridica* II/2009.
13. Saar, J. Kriminaalpsühholoogia. Tallinn: Juura 2007.
14. Sepp, H. Ohtlikkuse arvestamine karistuse mõistmisel kohtupraktikas. *Juridica* VIII/2008.
15. Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn: Juura 2003.
16. Sootak, J. Kuri Karjas. Tartu: Ilmamaa 2008.
17. Sootak, J. Mida teha, kui isiku ohtlikkus on süüst suurem? Saksamaa kogemus mittekaristuslike mõjutusvahendite osas. *Juridica* VIII/2006.
18. Sootak, J. Sanktsiooniõigus. Karistusõiguslikud sanktsioonid ja nende kohaldamine. Tallinn: Juura 2007.
19. Sootak, J. Veritasust kriminaalteraapiani: käsitlusi kriminaalõiguse ajaloost. Tallinn: Juura, 1998.
20. Sootak, J. Theories of Punishment and Reform of Criminal Law – Reforms as a Change of Mentality. *Juridica International* V/2000.

Õigusaktid

21. Karistusseadustik RT I 2001, 61, 364, RT I, 17.04.2013, 8.
22. Vangistusseadus RT I 2000, 58, 376, RT I, 20.12.2012, 17.

Kasutatud kohtupraktika

Rahvusvaheline

23. EIKo 17.12.2009, 19359/04, M. vs. Saksamaa.
24. EIKo 13.01.2011, 6587/04, Haidn vs. Saksamaa.
25. EIKo 13.01.2011, 17792/07, Kallweit vs. Saksamaa.
26. EIKo 13.01.2011, 42225/07, Schummer vs. Saksamaa.
27. EIKo 14.04.2011, 30060/04, Jendrowiak vs. Saksamaa.
28. EIKo 24.11.2011, 4646/08, O.H vs Saksamaa.
29. EIKo 19.01.2012, 21906/09, Kronfeldner vs. Saksamaa.
30. EIKo 22.03.2012, 5123/07, Rangelov vs. Saksamaa.
31. EIKo 22.03.2012, 5123//07, Schönbrod vs. Saksamaa.
32. Saksamaa Liidu Konstitutsioonikohtu 04.05.2011 otsus BvR 2365/09.

Eesti

33. HMKo 15.10.2010 nr 1-10-5424.
34. HMKo 28.10.2010 nr 1-10-7650.
35. RKKKo 05.10.2011 nr 3-1-1-63-11.
36. RKKKo 21.10.2011 nr 3-1-1-74-11.
37. RKÜKo 21.06.2011 nr 3-4-1-16-10.
38. VMKo 17.09.2010 nr 1-10-4274.
39. VMKo 05.03.2013 nr 1-10-6759.

Kasutatud muud allikad

40. Agressiivsuse asendamise treening. Justiitsministeerium: Vanglateenistus 2012.
41. Aim, L. Vanglast vabanenud isikute rehabilitatsioon Tartu linna näitel. Bakalaureusetöö Tartu 2007. Arvutivõrgus:

<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=33507/bakalaureuset%F6%F6.pdf>
(01.05.2013).

42. Eesti vanglasüsteemi ja kriminaalhoolduse aastaraamat. Tallinn 2006, lk 16.
Arvutivõrgus:

<http://www.vangla.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=36157/Estonian+Prison+System+and+Probation+Supervision+Yearbook+2006.pdf> (21.04.2013).

43. Elektrooniline valve. Justiitsministeerium: Vanglateenistus. Arvutivõrgus:
<http://www.vangla.ee/50116> (06.03.2013).

44. Esimene vang sai elektroonilise jalavõru. Eesti Päevaleht 24.05.2007. Arvutivõrgus:
<http://www.epl.ee/news/online/esimene-vang-sai-elektroonilise-jalavoru.d?id=51088240>
(06.03.2013).

45. Entwurf eines Gesetzes zu einer menschenrechtskonformen Reform der Sicherungsverwahrung. Deutscher Bundestag, Drucksache 17/4593. Arvutivõrgus:
<http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/17/045/1704593.pdf> (21.04.2013).

46. Hirvoja, M. Asekantsler Hirvoja ettekanne õigusteadlaste päevadel 18.10.2008.
Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/47987> (25.03.2013).

47. Inimõigused Eestis. Inimõiguste Keskus aasta aruanne 2011. Arvutivõrgus:
http://humanrights.ee/wp-content/uploads/2012/04/EIKaruanne2011.est_.pdf (21.04.2013).

48. Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja vangistusseaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri 382 SE. Arvutivõrgus:
www.riigikogu.ee/page=eelnou&op=ems&emshelp=true&eid=440492&u=20120321123006
(06.03.2013).

49. Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku, psühhiaatrilise abi seaduse, karistusregistri seaduse, kriminaalhooldusseaduse ja tervishoiuteenuste korraldamise seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri 176 SE. Arvutivõrgus:

<http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=002f8f61-4129-4edb-8859-99be22179a27&> (21.04.2013).

50. Klopets, U., Reinthal, T. Kohtupraktika analüüs. Tallinn: Justiitsministeerium.

Arvutivõrgus:[http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=43483/Kohtupraktika+anal%FC%FCs+Justiitsministeerium,+kriminaalpoliitika+osakond%3B+Riigikohus,+%F5igu+steabe+osakond%3B+U.Klopets,+T.Reinthal+\(2009\).pdf](http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=43483/Kohtupraktika+anal%FC%FCs+Justiitsministeerium,+kriminaalpoliitika+osakond%3B+Riigikohus,+%F5igu+steabe+osakond%3B+U.Klopets,+T.Reinthal+(2009).pdf) (05.04.2013).

51. Kruit, J. Tagasilanguse ennetamise programm. Justiitsministeerium: Vanglateosakond

52. Kruusamäe, M. Karistuse kohaldamise etapid Eesti kohtupraktikas. Riigikohus õigusteabe osakond. Tartu 2012. Arvutivõrgus:

<http://www.riigikohus.ee/vfs/1391/Karistuse%20kohaldamise%20etapid.pdf> (05.04.2013).

53. Laanemäe, S. Kinnipeetava taasühiskonnastamine Eestis ja Rootsis. Tartu: Bakalaureusetöö 2009. Arvutivõrgus:
http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=52424/Laanem%E4e_Kinnipeetava+taas%FCChiskonnastamine+Eestis+ja+Rootsis+I.pdf (30.03.2013).
54. Lip, K., Ronk, I., Nõmmiksaar, H. Valik rehabilitatsiooniprogramme vanglates. Justiitsministeerium 2005. Arvutivõrgus:
<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=17830/Valik+rehabilitatsiooniprogramme+vanglates.pdf> (30.03.2103).
55. Nurminen, N. Individuaalprogramm „Uus suund“ seksuaalkuritegudes süüdimõistetutele. Justiitsministeerium: Vanglate osakond 2012.
56. Parmas, A. Karistuspoliitika tuleviku väljavaated. Arvutivõrgus:
<http://www.iuridicum.ee/public/files/32teesid/32Parmas.pdf> (10.03.2013).
57. Parmas, A., Kiris, R. Karistusjärgne kinnipidamine põhiseaduse vastane, mis saab edasi? Riigikogu Toimetised, 24, 2011. Arvutivõrgus:
<http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=16011&op=archive2> (06.03.2013).
58. Pikamäe, P. Riigikohtu kolleegiumite ettekanded seaduste ühetaolisest kohaldamisest. Arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/1425/Lisa_nr_10_P_Pikamae.pdf (06.03.2013).
59. Ravijuhis seksuaalkurjategijate menetlemiseks. Tallinn 2010. Arvutivõrgus:
<http://valitsus.ee/UserFiles/valitsus/et/riigikantselei/strateegia/poliitika-analuusid-ja-uuringud/tarkade-otsuste-fondi-uuringute-kokkuvotted/Ravijuhis%20seksuaalkurjategijate%20menetlemiseks.pdf> (21.04.2013).
60. Regelungen zur Sicherungsverwahrung verfassungswidrig. Bundesverfassungsgericht Pressemitteilung, Nr. 31/2011 vom 4. Mai 2011. Arvutivõrgus:
<http://www.bundesverfassungsgericht.de/pressemitteilungen/bvg11-031.html> (21.04.2013).
61. Riigikohtu arvamus karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja vangistusseaduse muutmise seaduse eelnõule. Arvutivõrgus:
<http://eelvoud.valitsus.ee/main#7cJvznat> (20.04.2013).
62. Samson, E. Kriminaalõiguse üldosa. Abimaterjal kohtunike ja prokuröride järelkoolituse karistusõiguses õppegrupile. Tallinn 2010. Arvutivõrgus:
<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=10710/krimoiguse+yldosa.pdf> (21.04.2013).
63. Saar, J. Nõukogude aja külm hingus. Eesti Päevaleht 30.09.2008. Arvutivõrgus:
<http://www.epl.ee/news/arvamus/juri-saar-noukogude-aja-kulm-hingus.d?id=51143685> (21.04.2013).

64. Saar, J. Kui ohtlik on ohtlikkus karistusjärgse kinnipidamise näitel? Ettekanne Vabariigi Presidendi mõttekojas 27.08.2010. Arvutivõrgus:
http://www.president.ee/images/stories/pdf/2010-08-27_jri-saar.pdf (25.03.2013).
65. Seksuaalkurjategijate kohtlemine ja ravivõimalused. Justiitsministeerium: Kriminaalpoliitikaosakond. Arvutivõrgus:
[http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=47993/Seksuaalkurjategijate+kohtlemine+ja+raviv%F5imalused+\(2009\).pdf](http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=47993/Seksuaalkurjategijate+kohtlemine+ja+raviv%F5imalused+(2009).pdf) (21.04.2013).
66. Seksuaalkurjategijate ravijuhise võrdlev analüüs. Ravijuhis seksuaalkurjategijate menetlemiseks Eestis. Arvutivõrgus:
http://valitsus.ee/UserFiles/valitsus/et/riigikantselei/strateegia/poliiitika-analuusid-ja-uuringud/tarkade-otsuste-fondi-uuringute_kokkuvotted/Seksuaalkurjategijate%20ravijuhiste%20v%C3%B5rdlev%20anal%C3%BC%C3%BCs.pdf (21.04.2013).
67. Siitam-Nyiri, K. Kurjategija ohtlikkuse arvestamine võib karistuse väga subjektiivseks muuta. Arvutivõrgus: <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesti/kristel-siitam-nyiri-kurjategija-ohtlikkuse-arvestamine-voib-karistuse-vaga-subjektiivseks-muuta.d?id=65078216> (29.03.2013).
68. Sootak, J. Nõukogude tont on jälle platsis. Eesti Päevaleht 06.10.2008. Arvutivõrgus:
<http://www.epl.ee/news/arvamus/jaan-sootak-noukogude-tont-jalle-platsis.d?id=51144378> (06.03.2013).
69. Sotsiaalsed rehabilitatsiooni programmid õigusrikkujatele. Justiitsministeerium: Vanglateenistus. Arvutivõrgus: <http://www.vangla.ee/51223> (05.04.2013).
70. Taasühiskonnastamine. Justiitsministeerium: Vanglate osakond. Arvutivõrgus:
<http://www.vangla.ee/41425> (30.03.2103).
71. Urteil: Ex-Sicherungsverwahrte erhalten 240.000 Euro. Arvutivõrgus:
<http://www.spiegel.de/panorama/justiz/baden-wuerttemberg-schmerzensgeld-fuer-ehemalige-sicherungsverwahrte-a-869938.html> (21.04.2013).
72. Urteil zur Sicherungsverwahrung: 73.000 Euro für zwölf Jahre Unrecht. Arvutivõrgus:
<http://www.spiegel.de/panorama/justiz/sicherungsverwahrung-landgericht-karlsruhe-spricht-schmerzensgeld-zu-a-829444.html> (21.04.2013).
73. Vanglate ja kriminaalhoolduse aastaraamat. Tallinn 2008. Arvutivõrgus:
<http://www.vangla.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=35787/> (21.04.2013).
74. Valik rehabilitatsiooni programme vanglates. Justiitsministeerium 2005. Arvutivõrgus:
<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=17830/Valik+rehabilitatsiooniprogramme+vanglates.pdf> (21.04.2013).

75. Vihajuhtimine juhendaja abimaterjal. Justiitsministeerium: Vanglateenistus 2012.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

1. Mina Kristi Laane (sünnikuupäev: 13.05.1983) annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose Karistusjärgse kinnipidamise alternatiivid, mille juhendaja on professor Jüri Saar.

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace´i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas, 01.05.2013